

El feminisme

Margot Pujal

L'edició d'aquesta obra ha comptat amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i la col.laboració del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.

Coordinació editorial: Lluís López

Edició: Jordi Pérez Colomé

Direcció editorial: Lluís Pastor

Disseny del llibre i de la coberta: Natàlia Serrano
La UOC genera aquest llibre amb tecnologia XML/XSL.

Primera edició en llengua catalana: desembre 2005

© Margot Pujal, del text

© Editorial UOC, d'aquesta edició

Av. Tibidabo, 45-47, 08035 Barcelona

www.editorialuoc.com

Impressió: Reinbook

ISBN: 84-9788-375-6

Dipòsit Legal: B.45.722-2005

Cap part d'aquesta publicació, inclòs el disseny general i la coberta, pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap forma, ni per cap mitjà, sigui aquest electrònic, químic, mecànic, òptic, gravació, fotocòpia o qualsevol altre, sense la prèvia autorització escrita dels titulars del copyright.

Què vull saber

Lectora, lector, aquest llibre li interessarà si vostè vol saber:

- Quines han estat les fases històriques del moviment feminista.
- Quines han estat les veus principals del feminisme.
- Què ha aconseguit el feminisme.
- Quin és el debat teòric feminista contemporani.
- Què són els estudis de gènere o estudis de la dona.
- Com ha criticat la teoria feminista la concepció clàssica de la ciència.
- Quina diferència hi ha entre sexe i gènere.
- Quins són els malestars pendents en l'agenda actual del moviment feminista.

Índex de continguts

Què vull saber	3
Què és la normalitat	6
EL FEMINISME COM A MOVIMENT	12
Despertar una consciència crítica	12
Una breu història	20
Un 'nou' moviment social?	33
La qüestió de la transformació social	37
EL FEMINISME COM A TEORIA	50
L'impacte en les ciències socials	50
Les xarxes del saber	54
Mecanisme per a l'emancipació	58
Gènere sexual enfront de sexe	70
Les relacions entre el gènere i la ciència	75
Un dispositiu de deconstrucció	78
L'agenda contemporània	83
Bibliografia	85

Què és la normalitat

Sabem que la manera com vivim avui dia és molt diferent de la manera com han viscut generacions anteriors. Els nostres pares, avis i besavis, però sobretot les nostres mares, àvies i besàvies han tingut estils de vida diferents. Segurament, el nostre estil de vida en altres moments històrics era gairebé impensable. Això vol dir que la majoria de la gent l'hauria considerat aberrant. Ho il·lustra el fet, per exemple, que durant la primera meitat del segle XX no es preveia la capacitat o la intel·ligència de les dones per estudiar, per la qual cosa algunes dones es van haver de disfressar d'home per poder accedir als estudis universitaris, sabent que arriscaven la seva integritat física o moral si eren descobertes. O, si anem molt més lluny en el temps, podem recordar les "bruixes" de l'edat mitjana, que eren perseguides i cremades perquè tenien una situació personal, unes idees i unes pràctiques diferents de les oficials. O bé el fet que un treballador assalariat del segle XIX, al principi de la industrialització, no tenia dret ni a vacances, ni a una jornada laboral ni a un sou regulats per conveni, sinó que depenia totalment de la voluntat i els desigs del seu amo.

Tots podem continuar pensant en exemples i fent una llista d'accions impensables i castigades segons l'època. Però ben segur que, en el futur, els fills de la nostra generació viuran com si fossin "normals" aspectes de la seva existència que avui difícilment es consideren normals, o només ho són per a una minoria. Potser, per exemple, el dia de demà, el sexe de la persona deixarà de marcar diferències a la feina, en l'àmbit de la parella o en la criança dels fills.

La sanció o el càstig, bé en termes d'estigmatització i marginació, bé de presó, crematori, suplici o manicomi, era i és la resposta social habitual per a qui s'atrevia a transgredir les normes socials del seu temps. O, dit d'una altra manera, el que es considerava la "normalitat" del moment. Perquè també sabem que en totes les èpoques hi ha hagut persones que s'han avançat a les idees o els costums de la societat, persones que han pagat un preu força alt en ser castigades pel seu inconformisme. Per tant, el que es considerava "normal" en el passat no és el que necessàriament percebem com a "normal" ara. Ni el que percebem avui com a "normal" serà el que es viurà com a "normal" el dia de demà.

El punt de partida d'aquest llibre és, doncs, que la "normalitat", a diferència del que acostumem a pensar i percebre, no és un element natural, sinó una creació social, que canvia al llarg de la història. I, en cada situació social, la producció "d'una normalitat" a la qual hem de respondre és la manera que té la societat

moderna per reproduir les normes socials i regular la vida de les persones mitjançant la seva identificació amb les normes imperants.

El que considerem "normal" en un moment determinat és una ficció que canvia i que no existeix com a tal. La manera com ens percebem i com percebem el món que ens envolta és força canviant i som nosaltres, com a éssers socials i de manera col·lectiva, els qui en cada moment definim i construïm la realitat.

També hi ha heterogeneïtat en la manera com es percep la realitat en un mateix moment històric, segons el grup de pertinença: podem viure de manera diferent el fet de tenir fills si som dones o homes, segons els grups d'edat, la classe social o l'ètnia (occidental, musulmà, etc.). Cada grup al qual pertanyem es converteix metafòricament en les "ulleres" amb les quals veiem i construïm el món. Però el principi que regula la percepció de la realitat sempre és social, tant si atenem als grups socials diferenciats com a la totalitat d'un moment històric.

Les diverses cultures i societats s'organitzen de manera diferent pel que fa a les relacions entre els sexes. Estudis antropològics han mostrat que en la cultura esquimal, per exemple, entre els barons hi ha un pacte segons el qual, com a signe d'amistat i d'acolliment, poden deixar que la seva dona tingui relacions sexuals amb un amic o un parent. Aquest exemple posaria en qüestió la gelosia i la relació de

possessió del baró en relació amb la dona, pròpia de la nostra cultura i que es viu com a "normal".

Un altre exemple és el referit a alguns sectors de la cultura africana en què hi ha dones que adopten un paper públic de manutenció econòmica i de protecció envers una altra dona que té a càrrec seu un fill o una filla i amb la qual també poden tenir relacions sexuals. En aquest cas, es qüestiona la naturalitat de la diferència de rols sexuals que hi ha a Occident, ja que el paper masculí el porta a terme una dona.

Al llarg d'aquest volum intentarem endinsar-nos de manera no estereotipada, sinó comprensiva, en el moviment de les dones o moviment feminista com a protagonista de transformacions socials de la vida instituïda entorn de les identitats sexuals. Ens centrarem en els efectes del moviment de deconstrucció de la "normalitat" que s'ha construït mitjançant les relacions socials entre els sexes, justificada a partir de la diferència i la identitat sexuals. Aquesta "normalitat" representa el baró i el sexe masculí com a fort, intel·ligent i sobretot autosuficient, i la dona i el sexe femení, com a fràgil, emocional i dependent, i regula les relacions entre els sexes com a relacions de poder. Posarem de manifest que gràcies al moviment feminista la "normalitat" que tenyeix les relacions quotidianes entre els sexes en els diferents àmbits s'ha començat a percebre com a no tan "normal", sense oblidar en cap moment que l'objectiu final del moviment feminista és desemascarar i

eradicar la desigualtat social i el patiment en la vida de la gent, que és conseqüència del funcionament quotidià tenyit d'aquesta "normalitat" sobre la base de la diferència sexual. I ho farem al llarg de dos grans apartats.

El primer estarà dedicat al feminisme com a moviment social. L'iniciarem plantejant el sentit del moviment feminista. A continuació, elaborarem una breu historiografia sobre el moviment, mitjançant la presentació de les diferents fases vitals del moviment i els seus objectius i preocupacions, la qual cosa ens permetrà d'entendre aquest moviment social en el moment actual com un moviment polifònic amb diferents veus i accions. El pas següent serà desenvolupar el debat entorn a la pregunta de si el moviment feminista es pot considerar un "nou" moviment social o si és més aviat un moviment social clàssic. Finalment, introduïrem la qüestió de la transformació social segons la plantegen algunes teories feministes contemporànies.

El segon apartat estarà dedicat a l'estudi de l'impacte del feminisme en les ciències socials. No hem d'oblidar que el moviment feminista ha possibilitat la producció de tot un corpus de teoria feminista que s'ha incorporat a un nombre considerable d'universitats europees i nord-americanes (i amb un ritme més lent a Espanya, a causa del tancament i la repressió dels quaranta d'anys de dictadura franquista) i ha donat lloc al que es coneix com a estudis de

gènere (*gender studies*) o estudis de les dones (*women studies*). Aquí desenvoluparem les diferents teories a les quals ha donat lloc el feminisme dins el pensament de la modernitat.

Mitjançant aquestes teories, introduïrem la noció de gènere, des de categoria descriptiva a categoria d'anàlisi social, i les crítiques que s'han fet a la ciència moderna des dels estudis de gènere. Assenyalarem també la influència que té la mateixa teoria feminista en l'esdevenir del moviment feminista. Per acabar apuntarem quins són els principals problemes pel feminisme contemporani.

EL FEMINISME COM A MOVIMENT

El moviment feminista duu a terme dos tipus d'acció diferents i alhora complementaris: l'acció mitjançant la pràctica i l'acció mitjançant la teoria. Aquest apartat se centrarà en l'acció del moviment mitjançant la pràctica col·lectiva.

Despertar una consciència crítica

La realitat social es pot transformar perquè considerem que té una naturalesa social i no natural. Tanmateix, la qüestió de la construcció i de la transformació de la realitat social és complexa, ja que implica preguntes sobre el com de la construcció i el per què d'una "normalitat" en lloc d'una altra.

Aquí analitzarem aquesta qüestió en un dels seus vessants, que és considerar els moviments socials com a agents transformadors de la realitat. I l'aplicarem a un aspecte de la societat molt concret: la identitat de gènere, la identitat sexual o la diferència sexual. Tots tres conceptes es refereixen a la manera com ensensem com a home i com a dona "normals" aquí i ara, i a la manera com actuem en tant que homes o dones. És a dir, es refereixen a la part masculina o femenina de la nostra identitat, que la societat explica

sobre la base de la diferència anatòmica i fisiològica del sexe (òrgans sexuals, hormones, cromosomes).

Per exemple, la diferència sexual es construeix mitjançant teories psicofisiològiques, que mostren diferències en el cervell dels homes i de les dones i que s'interpreten com a causa de les diferents capacitats entre els sexes, o a través de teories psicològiques, que defineixen quins són els trets psicològics "normals" en la masculinitat atribuïda als barons i en la feminitat atribuïda a les dones.

"Neuròlegs d'EUA troben diferències d'activitat en el cervell d'homes i dones. Ells i elles són diferents pel que fa als processos cognitius i emocionals." Aquests tipus de notícies es basen en l'autoritat dels estudis científics i pretenen explicar les diferències entre els sexes sobre la base de la biologia, per la qual cosa produeixen l'efecte de naturalitzar-les. Com a conseqüència, es nega la necessitat d'intervenció social per corregir i transformar la desigualtat entre els sexes.

D'altra banda, partim de la constatació tàcita que la identitat sexual és una dimensió força rellevant en la vida quotidiana de les persones que vivim a Occident. És a dir, aquesta part de la nostra identitat no és una part irrellevant del nostre "jo", sinó que ser "home" o "dona" té força conseqüències en la nostra manera de ser i actuar en el món, tant en relació amb nosaltres mateixos (per exemple, en termes d'autoestima; diferents estudis afirmen que les dones tenen menys

autoestima que els homes) com amb els altres (els estudis mostren que, a diferència de les dones, els homes difícilment reconeixen i expressen les seves emocions i la seva vulnerabilitat). Hem de tenir en compte que la nostra llengua conté dues paraules per referir-se al gènere masculí (baró i home) i només una per referir-se al femení (dona). Aquest fet il·lustra la dissimetria cultura-natura que constitueix la base de la construcció cultural del gènere sexual.

Anomenem relacions de gènere les relacions socials i de "malestar" que són conseqüència de les identitats sexuals i/o de gènere, femenina o masculina, tal com les defineix la nostra societat. Són relacions travessades per relacions de poder, que situen la dona en una posició inferior.

Què representa, doncs, parlar de la construcció i la transformació de la identitat sexual? En primer lloc, implica partir de la base que hi ha fixada una "normalitat" en relació amb la masculinitat del baró i la feminitat de la dona, que és viscuda com a natural per la majoria de la gent. Una "normalitat" pel que fa ser home o dona que hem interioritzat i que experimentem equivocadament com a hàbit. És una "normalitat" que, d'altra banda, és viscuda per una part important de la societat com a poc o gens desitjable pel malestar que genera, a causa dels efectes de desigualtat que vehicula entre homes i dones i els efectes d'estigmatització i d'exclusió per a les persones que no s'hi ajusten quant a l'aparença física (una dona

amb aspecte masculí) o en termes psicològics (un gai o una lesbiana).

La identitat sexual al cinema

Moltes pel·lícules posen en escena la fixació social de les identitats de gènere i els efectes de l'exclusió, l'estigmatització i la violència sobre les persones que no s'ajusten a aquestes identitats fixades, com si els models socials estiguessin per damunt de la vida de les persones. Cal destacar les següents: *Mi querida señorita*: El patiment i els conflictes que representa haver nascut amb una anomalia als genitals. *Belle Époque*: La influència de les expectatives i el desig de la mare en la filla, quan aquesta vol un nen i té una nena. *Tootsie*: La necessitat d'amagar la identitat sexual, transvestint-se, per poder sobreviure i trobar feina. *Víctor o Victòria*: La manera com la identitat sexual aparent condiona la recerca de feina i els sentiments profunds que sentim envers els altres.

En segon lloc, implica entendre que el malestar i la desigualtat que genera la fixació social serà la font que motivarà les persones amb consciència crítica—perquè no tothom n'és conscient— a treballar col·lectivament per eliminar o transformar aquesta "normalitat" i, en conseqüència, el malestar que produeix.

I, en tercer lloc, representa considerar el feminisme com l'agent que encapçala aquest treball col·lectiu per a la transformació de la desigualtat social que produeix la fixació de les identitats sexuals.

Per tot el que hem dit es pot deduir que, en les nostres societats, la desigualtat social entre sexes no es

gesta de manera directa, prescrivint que les dones s'han de sotmetre als barons, sinó que el mandat cultural és molt més indirecte i es manifesta ordenant que la dona s'ha de sotmetre a la seva naturalesa "femenina" mentre que l'home s'ha de sotmetre a la seva naturalesa masculina. En definitiva, el que busca la construcció de la diferència sexual és una producció de desigualtat social, però de manera emmascarada. En aquest fet rau la seva força, ja que allò que ens és invisible és molt més difícil de transformar, precisament perquè no ho tenim present.

Per tant, la tasca del moviment feminista serà, d'una banda, conduir la transformació de la "normalitat" mitjançant la visibilització dels mecanismes i els processos psicosocials encarregats de produir-la, amb l'objectiu de mostrar la seva contingència social i qüestionar la vivència subjectiva que en tenim com si fossin identitats naturals. I, de l'altra, construir de manera creativa una realitat heterogènia que redueixi o elimini els malestans produïts per les formes de desigualtat que s'amaguen darrere la fixació i la normalització de les identitats sexuals construïdes com a posicions bipolars i dissimètriques.

Més concretament, mitjançant la tasca del moviment feminista, intentarem esbrinar com s'ha construït la normalitat en relació amb la vida entre els sexes en la cultura occidental i la modernitat. I dins aquesta normalitat com s'ha arribat a establir que la

masculinitat i la feminitat són les dues i úniques maneres de ser en relació amb el sexe, i que tot el que se'n desvia és un error de la naturalesa (gènere bipolar); com s'ha arribat a prescriure que són dues maneres de ser incompatibles i excloents entre si (o som una cosa o l'altra, però no totes dues, segons el moment); com s'ha arribat a la creença que la masculinitat i la feminitat són provocades per una causa biològica com és el sexe (diferència cromosòmica, genètica, endocrinològica) i no per altres tipus de processos socials i educatius; i com es passa de la diferència a la desigualtat entre homes i dones, i a l'exclusió o l'estigmatització de qualsevol persona que no respongui als mandats socials.

És evident que aquest propòsit del moviment feminista no és una tasca senzilla, ni ràpida, sinó força complexa. Hi intervenen diferents actors, amb diferents formes d'acció i efectes, i, d'altra banda, els canvis socials s'estenen força en el temps i poden tenir moments d'*impasse* o regressió. A més, el moment social actual és un moment de reorganització social important. L'impacte de les noves tecnologies de la informació, com Internet, en les possibilitats de comunicació i el procés de globalització canvia la nostra societat i la fa més complexa, diversificada i alhora homogeneïtzada. El moviment feminista, com qualsevol altre actor social, també cal que es transformi per adaptar-se a la societat contemporània i aprofiti per als seus objectius els canvis de la societat

fruit de nous ordres polítics i econòmics. Per aquest motiu, presentarem el moviment feminista contemporani emmarcat en la societat actual en una organització global i alhora local mitjançant xarxes heterogènies i difuses, virtuals i directes i sense límits clarament delimitats.

La construcció de prejudicis negatius

Com segurament hem comprovat més d'un cop, la imatge més estesa i habitual en la vida quotidiana sobre el moviment feminista és una imatge bastant negativa. Expressions com aquestes ens poden resultar familiars: "Les feministes són dogmàtiques, volen el mateix que els homes però 'girant la truita', són un grup d'histèriques, o són una colla de dones frustrades."

La majoria dels moviments socials tenen aquesta percepció negativa per a determinats sectors de la societat, almenys quan sorgeixen. I això és així bé perquè tenen una posició contestatària que incomoda a qui està interessat que les coses no canviïn –és a dir, qui té el poder–, bé perquè utilitzen vies no convencionals ni institucionals per cridar l'atenció i treure a la llum els conflictes socials. Tanmateix, aquesta imatge millora a mesura que el moviment aconsegueix conquestes socials. La raó d'aquesta imatge negativa no és una altra que les resistències que les institucions despleguen com a reacció contra els moviments socials que les posen en dubte i les

incomoden. En un àmbit més quotidià, també ens són familiars les resistències en forma de burla o d'indiferència que expressen molts homes i també dones davant el moviment feminista.

Per a les institucions socials contemporànies, aconseguir construir una imatge negativa no és gens difícil, ja que tenen el poder i la majoria dels recursos necessaris per fer-ho. Els mitjans de comunicació de massa, que són propietat de les institucions socials i mercantils, tenen un paper força important en la construcció d'aquest estereotip negatiu envers els moviments socials. Per construir-lo, només cal que no informin sobre les accions que du a terme moviment, la qual cosa ens el fa estrany quan el coneixem per altres vies alternatives. O bé, només n'han d'informar parcialment, sense contextualitzar-lo, i mostrar-ne les accions més espectaculars encara que menys freqüents (les que impliquen més tensió i violència). Així creen una imatge errònia pel fet que la societat només té accés a una imatge distorsionada i descontextualitzada del moviment.

La conseqüència és que el públic no el veurà com un grup que planteja alternatives innovadores envers un problema social específic, sinó com un grup de persones que més aviat tenen problemes personals. Aquest mecanisme anomenat psicologització és un dispositiu de construcció dels prejudicis socials.

Una breu història

Situar l'origen de qualsevol fenomen social és sempre enganyós pel fet que qualsevol fenomen social es gesta a poc a poc mitjançant un procés complex en què conflueixen diferents influències. No hi ha, per tant, un origen concret, de discontinuïtat brusca, que marqui el pas des de la inexistència del moviment feminista al seu naixement. Per tant, intentarem dibuixar els contorns del context en què sorgeix i les fases vitals més conegudes sense tancar-ne del tot la trajectòria.

El context en què va sorgir

El context en què apareix el moviment feminista és el de les transformacions socials avançades que acompanyen la Revolució Francesa –caiguda de l'antic règim feudal i presa del poder polític per part de la burgesia–, assentada en les bases filosòfiques de la Il·lustració, que proclama la dignitat de "l'home" i els ideals de progrés i felicitat, i que dóna lloc a la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà (1789). S'inaugura el règim polític liberal. Els grans canvis socials del moment, associats als processos de modernització, industrialització, urbanització i secularització, possibiliten l'explicitació del malestar de moltes dones generat per la prohibició de la seva participació en la vida política i pública i la seva exclusió social de l'exercici de la declaració dels drets

humans del règim liberal.

Així, la primera concreció visible del moviment feminista data de la segona meitat del segle XIX en l'àmbit del procés d'industrialització. En són precursors conegudes, al final del segle XVIII, Olímpia de Gouges, que presenta la *Declaration des droits des femmes* (1789) a l'assemblea constituent durant la Revolució Francesa, i Mary Wollstonecraft, que va publicar *A Vindication of the Rights of Women* (1792). És l'inici del moviment sufragista femení, que podem considerar l'antecedent o més aviat la llavor del moviment feminista. Així, el concepte d'igualtat sexual en termes liberals i jurídics acompanya els primers passos del moviment feminista.

El plantejament d'Olímpia de Gouges, líder d'un dels clubs de dones més influents de l'època (d'entre els molts que van sorgir), és el següent: "L'exercici dels drets naturals de la dona no té més límits que la tirania contínua a la qual està sotmesa per part del baró; la llei ha de modificar aquests límits, si la dona té dret a pujar al patíbul, també ha de poder pujar a la tribuna." D'altra banda, defensava que els drets de la dona havien de ser idèntics als drets de l'home. Aquesta lluita la va portar a la guillotina amb la justificació següent per part del procurador: "La impúdica Olímpia de Gouges ha abandonat la cura de la llar i ha volgut entrar en política, aquest oblit del seu sexe l'ha portat al cadafal."

Aquesta fase vital del moviment feminista està

encapçalada, sobretot, pel món anglosaxó. Ja el 1848, a Nova York, es redacta un Manifest sobre els drets de les dones, inspirat en la Declaració d'Independència americana, que plantejava que "tots els homes i les dones havien estat creats iguals". A Estats Units el sufragisme femení va sorgir del moviment per a l'abolició de l'esclavatge, ja que les dones van estar molt implicades en aquesta causa. Llargues discussions i moltes lluites van portar a la formació de l'Associació Americana del Sufragi Femení (NAWSA), que va dur a terme una lluita constant per a l'obtenció del vot femení. Però no va ser fins al 1919 quan finalment es va estendre el vot de les dones a tots els estats d'Estats Units.

El moviment d'Estats Units impacta a Anglaterra, on cap al final del segle XIX pren més amplitud mitjançant mítings, manifestacions, altercacions de l'ordre públic i els consegüents empresonaments i vagues de fam, que li donen, d'altra banda, més força i visibilitat social. La data del 8 de març, Dia de la Dona Treballadora, que celebrem actualment, té el seu origen en aquesta època. Però aquest impuls es frena perquè es diu que algunes feministes angleses "pacten" amb el govern per obtenir el vot i amb motiu de l'esclat de la Primera Guerra Mundial. Són les anomenades sufragistes angleses, moviment feminista que també pretén la consecució del vot i la participació de la dona en política. La figura més coneguda del moviment sufragista anglès és Emmeline Pankhurst.

El 1928 les dones angleses van obtenir plenament el vot. Aquesta lluita es va transmetre d'Anglaterra a altres països europeus.

El vot femení a Europa

El sufragisme va triomfar a Finlàndia el 1907, a la Unió Soviètica, a conseqüència de la revolució, el 1917, a Suècia el 1918, i els anys següents a Alemanya, Itàlia, Àustria, Hongria, Txecoslovàquia, Polònia i altres països. El 1946 arriba a França. A Espanya, durant la Segona República, es va concedir el vot a les dones després de fortes polèmiques a les Corts, ja que els diputats d'esquerra s'hi oposen perquè temen que la influència clerical en l'electorat femení beneficiï la dreta.

S'aconsegueix la concessió progressiva del dret al vot en diversos països, fet que, paradoxalment, representa en alguns casos el fre per a la política progressista, a causa de l'origen burgès d'una part del moviment sufragista i del paper que s'havia inculcat a les dones com a defensores i mantenidores de la llar. Però, en qualsevol cas, era la condició de possibilitat per a la conversió progressiva de la dona en ciutadana.

Al llarg del segle XX, al marge de la nova classe del proletariat industrial, es creen una sèrie de professions que es consideraven específicament femenines (infermeres, bibliotecàries, etc.) i s'estén la divisió sexual del treball a l'àmbit públic. En un pla individual i dins els grups socials més privilegiats,

s'inicia, des de final del XIX, una certa participació de les dones en el món científic i s'arriba a un mínim reconeixement del paper d'algunes dones.

El període d'entreguerres es va caracteritzar per les repercussions de les ideologies feixista i nazi, de caràcter totalment antifeminista, i per un intent de "refeminització" i mistificació de la dona a través dels mitjans de difusió, és a dir, per una "glorificació" de les característiques típicament femenines, que eren l'origen de la desigualtat de la dona.

A Catalunya en particular, en temps de la Segona República s'aconsegueix finalment el vot femení —encara que cal recordar que en la seva primera versió s'exclouen les dones casades i les prostitutes. El 1931 s'aconsegueix el sufragi femení (una de les seves precursors és Clara Campoamor), una llei del divorci i una altra sobre l'avortament lliure i gratuït. És important el paper de Frederica Montseny, una de les primeres ministres d'Europa a l'època. Aquestes conquestes queden totalment enterrades amb la Guerra Civil i el franquisme posterior. Malgrat això, el 1937 encara es pot fer el Primer Congrés Nacional de la Dona, convocat sobretot pels partits progressistes i d'esquerres, dones de la UGT, la CNT, el Partit Sindicalista, ERC, el PSUC, l'ACR, l'Estat Català i el Partit Federal Ibèric. I durant un temps també s'aconsegueix de mantenir l'impuls de la premsa feminista (amb revistes com *Emancipación*, *Mujeres Libres*, *Trabajadoras*). Però la postguerra representa la

paralització total de qualsevol neguit feminista. A partir d'aleshores, a l'Estat espanyol caldrà esperar fins al nou impuls de protesta dels anys setanta.

Des del sufragisme fins als vuitanta

En l'escenari internacional, com a conseqüència i reacció al període d'entreguerres, al costat de l'obra fonamental de Simone de Beauvoir, *El segon sexe* (1949), que afirmava que "dona no s'hi neix sinó que ens hi convertim", després de la Segona Guerra Mundial va sorgir un nou replantejament més ampli, iniciat per la nord-americana Betty Friedman amb la seva obra *La mística de la feminitat* (1968), on denuncia la idealització i la normalització que es fa del paper de la dona en termes d'autorealització a partir de la construcció social com a mare, esposa bondadosa i asexual, la qual cosa considera que emmascara la seva realitat: el seu aïllament social, la seva manca d'expectatives de vida i d'autonomia degudes a la submissió al patriarca. Una altra obra important del moment és la de Kate Millet, *Política sexual* (1969).

Era l'origen del que es coneix com la primera onada de feminisme, que tindrà la seva fase més vital a partir dels anys seixanta a Europa –juntament amb el Maig del 68– i a Estats Units, i a partir de la meitat dels anys setanta a l'Estat espanyol.

Una mostra de la revifalla que representa la primera onada de feminisme a Espanya és la celebració l'any 1974 a Barcelona de les Primeres Jornades de la

Dona. A partir d'aquest moment, l'impuls del feminisme és molt fort, treballa en diferents fronts i es creen molts grups diferents. Per exemple, a Espanya sorgeix el Col·lectiu Feminista, liderat per Lúdia Falc3n, que despr3s crear3 el Partit Feminista. Per3 en aquesta 3poca, les dones dels diferents partits pol3tics d'esquerres que tenen una doble milit3ncia (feminista i socialista o comunista) destapen importants conflictes amb els seus companys d'esquerres que no tenen present en l'agenda pol3tica la qüestió de la desigualtat sexual. La lluita en contra del franquisme uneix estretament militants d'esquerres independentment del sexe, per3 un biaix masculí –anomenat androcentrisme– envaeix la mirada dels partits pol3tics d'esquerres i genera malestars importants en les dones, ja que se senten poc reconegudes i poc escoltades.

La doble milit3ncia 3s problem3tica per a moltes dones perquè sembla que la preocupaci3 per la desigualtat de classe social no d3na cabuda a la desigualtat de sexe o g3nere, la qual cosa obliga a la creaci3 de grups de dones independents dels partits pol3tics com a espai perquè aquestes puguin discutir all3 que les preocupa. 3s com si els horitzons d'emancipaci3 i defensa dels valors generals d'igualtat i de justícia dels partits pol3tics no poguessin incloure en la seva pr3ctica la condici3 desigual de la dona. Aquests conflictes en els partits tradicionals d'esquerres s3n la base de la demarcaci3 entre dos punts de vista: el feminisme radical i el feminisme

socialista, que difereixen bàsicament en el fet que el segon considera que la desigualtat sexual és producte de la desigualtat de classes socials provocada pel capitalisme, mentre que el primer considera que és una desigualtat específica i diferenciada.

A partir dels anys seixanta i a Estats Units el moviment anomenat Women's Liberation va seguir l'impuls de la primera onada feminista a Europa. Aquest moviment, que va radicalitzar la posició feminista, va repercutir posteriorment a Europa i va impulsar la segona onada de feminisme.

Així, l'exacerbació de la discussió entre feministes socialistes i radicals dóna lloc a una altra divisió i debat teòric en el si del feminisme: el debat entre feminisme de la diferència (que aspira a revalorar els valors associats a les dones: afectivitat, sensibilitat, cura de l'altre, de la vida i de la natura) i el feminisme de la igualtat (que té com a demanda principal la igualtat de drets jurídics de la dona envers l'home). És una divisió que encara avui en dia tenyeix molts moments de la vida del moviment.

Alhora, tampoc no es pot considerar que aquests corrents siguin homogenis. En l'àmbit del feminisme de la igualtat també trobem el feminisme socialista materialista i el liberal, i en el del feminisme de la diferència trobem el feminisme cultural i el més psicoanalític. Totes són posicions que en algun sentit perduren avui dia, però que també conviuen i s'articulen amb noves posicions que sorgeixen i donen

lloc a l'anomenat feminisme postestructuralista, que incorpora les crítiques socials, culturals i científiques fetes a la modernitat i a la Il·lustració com a forma de pensament cultural i filosòfic. Aquestes crítiques han desemmascarat els efectes contraris al progrés que ha generat la modernitat: augment de la pobresa, de l'exclusió social i de la destrucció del planeta a partir de l'especulació i el creixement econòmic. El feminisme postestructuralista persegueix la deconstrucció o eradicació de la categoria "dona" com a categoria d'identitat universal.

Però en definitiva, i malgrat aquestes tensions, es pot considerar que dels anys seixanta als vuitanta és un moment molt ric i vital per al moviment feminista en general i sobretot per al feminisme de la igualtat, és a dir, per a la reivindicació dels mateixos drets de què gaudeixen els homes.

Al nostre país, en aquesta època sorgeixen editorials i llibreries feministes (per exemple, La Sal) i es fan congressos sobre emancipació femenina, patriarcat i moviment feminista; campanyes públiques en contra del maltractament a les dones, a favor del dret a l'avortament, per la lluita per una escola no sexista, de les dones agrupades per la pau i l'antimilitarisme, de les lluites en el món sindical i de les dones aplegades a les vocalies de les associacions de veïns. Sorgeixen les feministes radicals, de les quals sortiran les feministes lesbianes, i els grups de dones independents dels partits polítics (de la doble

militància). Es crea la Coordinadora Feminista entre els diferents grups de dones (1985), que permet englobar el moviment feminista a Catalunya (dones de comarques, d'universitat, joves i la resta de grups esmentats). Però, malgrat que l'endarreriment a causa del franquisme s'arrossegarà fins a l'actualitat, a l'Estat espanyol l'escenari de grups i preocupacions de les dones s'apropa al del món anglosaxó i europeu.

La segona onada

A partir dels anys vuitanta la vida del moviment canvia; ha conquerit un petit espai en les institucions socials que li permet ser efectiu en algunes qüestions referides a la igualtat formal de drets jurídics: lleis de divorci, anticoncepció, avortament limitat, drets laborals, que són objectius bàsics del feminisme de la igualtat. En política es creen els instituts de la dona, en ciència sorgeixen els estudis de dones (*women studies*), en organismes internacionals (el 1967 es fa la Declaració de l'ONU sobre l'eliminació de la discriminació de la dona) i en l'àmbit jurídic es canvien un bon nombre de lleis directament discriminatòries en les constitucions dels països occidentals. En política també es creen, a part dels organismes nacionals, alguns d'internacionals per impulsar projectes d'igualtat d'oportunitats entre els homes i les dones i per donar suport a dones en qüestions com els maltractaments.

Actualment, però, un sector del moviment

feminista encara valora quin serà el preu que caldrà pagar per aquesta "institucionalització" i burocratització de la vitalitat i capacitat de transformació del moviment feminista. Alhora, s'intenta que el feminisme es reorganitzi i s'articuli amb la resta de lluites socials (per una immigració digna, antiglobalització econòmica, etc.).

Una de les crítiques més importants que es fa en aquest moment al feminisme de la igualtat és que "emancipar-se no s'ha d'entendre com un sinònim de masculinitzar-se". Serà un moment d'inflexió per al desplegament de la segona onada feminista a partir dels vuitanta, en què el caminar del moviment és diferent. A partir d'aleshores, s'inclouen aspectes culturals, científics, formatius, lúdics i recreatius per tal de potenciar i revalorar les qüestions associades a la feminitat més enllà de la recerca de la igualtat formal de drets jurídics entre els homes i les dones.

En l'àmbit teòric, el feminisme de la diferència pren el protagonisme i desplaça el paradigma de la igualtat, però també hi conviu. Des d'aquest feminisme, es vol potenciar en les dones i en les relacions socials en general els valors de l'afectivitat, de la cura dels altres, més enllà de les accions col·lectives més instrumentals i formals com els canvis de lleis. En el sector feminista més acadèmic es configura paral·lelament el feminisme postestructuralista –anomenat postfeminisme per algunes autores–, que engloba diferents debats que exposarem en la part de

teories feministes i que parteixen de l'evidència de diferències importants entre les mateixes dones. A partir d'aquest moment ja no es parlarà de la Dona sinó de les dones.

Avui, a l'inici del segle XXI, el feminisme –entès com a moviment polifònic per totes les veus diferents i els debats interns que el constitueixen– és considerat un dels moviments socials internacionals més rellevants dels últims trenta anys. A partir dels anys vuitanta s'estén per tot el planeta i també sorgeix en alguns dels països més empobrits i als països excomunistes, com si es tractés d'una explosió d'organitzacions de dones per tot el món. S'han organitzat grups feministes en països tan allunyats com el Japó o Islàndia, o en llocs amb cultures tan diferents com alguns països àrabs o africans, i també als països llatinoamericans. Aquesta ampliació del feminisme està potenciada pel procés de globalització general, especialment per la comunicació que permeten les noves tecnologies com Internet. S'han creat xarxes transnacionals fins al punt que el moviment feminista s'ha considerat un fenomen global amb actuacions locals i localitzades pertot arreu. Malgrat les diferències nacionals, que són lògiques atès que el moviment està necessàriament condicionat per les peculiaritats de cada país, també sorgeixen importants semblances de base entre els moviments, la qual cosa els obliga a establir aliances estratègiques.

Institucions internacionals com l'ONU han

contribuït a aquesta globalització, per al que és bo i per al que és dolent, ja que fa dues dècades que organitza periòdicament conferències mundials sobre la dona —per exemple la Conferència de Pequín el 1995. Per al que és bo, en el sentit que contribueix directament i indirectament a conscienciar les institucions socials estatals, i, a més, provoca, encara que de manera no intencional, fòrums socials alternatius que fan pressió. I per al que és dolent, en el sentit que pot tenir efectes de burocratització, debilitament i paràlisi de les lluites socials orientades a problemes actuals força greus produïts per les relacions de gènere (per exemple, la lluita contra la feminització de la pobresa, la violència de gènere), ja que la reglamentació és insuficient per resoldre problemes d'aquesta magnitud. De totes maneres, no hem d'oblidar que el moviment feminista que nosaltres coneixem està directament influït pels moviments feministes d'Europa occidental (sobretot de Gran Bretanya i França) i pels moviments d'Estats Units —important font d'inspiració dels moviments europeus—, i que només és una part petita del moviment feminista global. Cal no confondre'l amb la totalitat del moviment feminista, que és força heterogeni i complex. S'ha de mantenir, per tant, una escolta activa i constant de les aportacions que fan al feminisme les dones feministes d'altres cultures, africanes, àrabs, asiàtiques i llatinoamericanes, si no volem caure en un etnocentrisme feminista que generi nous malestars i relacions de dominació entre les

mateixes dones.

Un 'nou' moviment social?

Quina mena de moviment és el moviment feminista? Una part del món acadèmic considera que és un moviment social clàssic, del qual el moviment obrer n'és l'exemple modèlic. Però un altre sector del món acadèmic considera que el moviment feminista és un nou moviment social, ja que comparteix un bon nombre de característiques amb els nous moviments socials identitaris com ara el moviment gai-lesbià, l'estudiantil, l'*okupa*, etc.

A continuació, exposarem les idees bàsiques en què es fonamenta aquest debat segons Laraña i Gusfield, amb l'objectiu de defensar la tesi que la frontera entre tots dos tipus de moviments tampoc no és tan nítida, i de plantejar que, segons el moment o fase vital del moviment feminista (primera onada o segona onada) i del context específic en què actua, en determinats moments es pot assemblar a un moviment social clàssic i en altres adquirir els trets bàsics dels nous moviments socials. A més, actualment, com veurem, els contorns del moviment feminista no són fàcils de delimitar ni de caracteritzar, ja que la seva existència és força complexa, heterogènia i polifònica, segons les característiques de la societat en què està inscrit i del moment en què es presenta, per la qual cosa considerarem que no és possible tancar-lo en cap d'aquestes dues tipologies sense ser excessivament

reduccionistes.

Els nous moviments socials sorgeixen a Europa a partir de l'explosió de la protesta social dels anys seixanta (moviment estudiantil del Maig del 68, moviment gai-lesbià, moviment ecologista, moviment pels drets civils, moviment *hippy*, moviment antimilitarista, moviment pacifista). Aquest model concep els moviments socials com a identitaris, la qual cosa vol dir que en el seu si es construeixen noves identitats socials i col·lectives i es fan noves relectures de la realitat social, dues accions que es retroalimenten mútuament. La naturalesa i els objectius d'aquests moviments socials són bàsicament de caràcter expressiu i cultural i no tant polític i ideològic en el sentit tradicional. A més, els membres dels anomenats nous moviments socials no es caracteritzen per formar part de la perifèria social, sinó que engloben participants diversos, alguns de classe social mitjana i alta que no pertanyen necessàriament als sectors menys afavorits. El que comparteixen aquí les dones del moviment és una posició social i simbòlica crítica.

En contrapartida, els moviments socials clàssics es defineixen segons una anàlisi crítica de la realitat de caràcter ideològic i materialista, que parteix de la lluita de classes socials i que gairebé sempre es basa en la perspectiva marxista. D'altra banda, es considera que s'organitzen entorn d'una categoria social transcultural, o d'una classe social universal, com és la categoria de dona o d'obrer, pertanyents totes dues a sectors socials

del marge. Entre els seus objectius centrals hi ha la modificació material de l'estructura social i la redistribució de recursos.

¿El moviment feminista s'adequa a una d'aquestes descripcions? La segona onada de feminisme dels anys vuitanta, associada a grans trets amb el que es coneix com a feminisme de la diferència, gira entorn de la construcció de noves identitats col·lectives per a les dones, que sorgirien de relectures de la realitat i que se centren en la recreació de diferents aspectes associats amb les dones (reconstrucció del sentit del "jo" i potenciació de les relacions afectives, redefinició de la sexualitat, reconstrucció del paper maternal). En aquest moment històric l'objectiu del feminisme va ser més aviat cultural i expressiu –la creació de nous símbols per a les dones– i no pas de naturalesa política en el sentit de voler guanyar poder en l'àmbit de la política instituïda.

Aquest gir representa una ampliació del sentit tradicional del que és polític, ja que implica una reintroducció de la política en l'àmbit de la vida quotidiana, entenent que "el que és personal també és polític" i que la política no es pot reduir al que es duu a terme en l'àmbit públic. D'altra banda, entre els participants en aquesta fase del moviment hi ha dones acadèmiques i professionals, la qual cosa no permet de cap manera definir-les com a grup privat. En síntesi, en aquesta fase vital el moviment està orientat sobretot a la recerca del reconeixement de les dones, per elles

mateixes i pels altres, i a la construcció d'una nova subjectivitat, un cop adquirits els principals drets formals amb la modificació de lleis discriminatòries en la primera onada feminista.

Totes aquestes raons ens permetrien considerar el moviment feminista com un nou moviment social. Però cal tenir en compte que, alhora, el feminisme ha tingut altres trets que l'identifiquen amb el que s'entén per moviment social clàssic. Tot plegat ens impedeix tancar el debat sobre la seva ubicació i ens fa pensar en la necessitat d'articular aquestes dues tipologies en lloc de confrontar-les.

Els trets del feminisme que podem associar amb la idea de moviment clàssic tenen a veure amb el que es coneix com a feminisme de la igualtat, i es refereix sobretot a la primera onada de feminisme, més centrada en la redistribució social i igualitària de recursos de entre els sexes a través de la modificació de lleis per conquerir la igualtat de la dona. Té a veure amb l'ús que fa el moviment en determinats contextos de la categoria "dona" com si es tractés d'una classe social universal. En aquesta fase, la seva principal aportació en termes analítics és teoritzar la relació de complicitat entre el sistema patriarcal i el sistema capitalista per a la creació d'una condició desigual per a la dona. És una complicitat que encara és vigent avui.

Per tant, tots dos paradigmes conviuen en el moviment feminista, potser perquè l'objectiu del

lectiu és en aquests moments incloure la diversitat de les dones i de les seves necessitats. Segons les situacions de les dones i del context en què es treballi, la política de redistribució de recursos socials, d'igualtat de drets socials i jurídics o de reducció de l'explotació material, esdevindrà prioritària. Per altres dones serà preeminent una política cultural de reconeixement social en què el grup minoritari de dones que han aconseguit una igualtat de recursos treballi per construir noves subjectivitats i nous símbols per a les dones a partir de la transformació de les condicions en què viuen.

La separació de models, doncs, resulta limitada quan la intentem aplicar al moviment feminista. En aquest sentit, desenvoluparem a continuació la qüestió de la transformació social a partir de la qual es comença a qüestionar la idea de l'existència d'una identitat universal i unitària de la dona com a base necessària per a l'acció política feminista. En el seu lloc, sorgeix una idea de subjecte contextual, divers, múltiple i pseudotransparent.

La qüestió de la transformació social

Una qüestió central en tots els moviments i també en el feminisme és la de la transformació social. Per tant, és una idea prèvia que desenvoluparem abans d'introduir-nos pròpiament en la teoria feminista, i ho farem des de la perspectiva feminista postestructuralista, que és la més contemporània.

La raó bàsica o el motiu principal pel qual un moviment vol transformar la realitat és la voluntat d'eliminar o reduir a un grau raonable el malestar i el patiment. En el cas del moviment feminista, el propòsit és reduir i arribar a eliminar el sofriment generat per la desigualtat, la dominació i la violència provocades pels processos d'institucionalització basats en la construcció d'identitats sexuals dicotòmiques. En altres paraules, es vol transformar el malestar present en les relacions entre homes i dones i també el malestar associat a la manera com la dona es relaciona amb la feminitat i l'home amb la masculinitat, prescrites per les normes, implícites o explícites, que estableixen una manera de ser i un tipus de sexualitat en tots dos.

Dues normes socials de gèneres

Norma implícita de gènere: diferents estudis han posat de manifest l'existència del sostre de vidre (perquè no es veu), que fa referència al fet que les dones professionals ho tenen molt difícil per promocionar-se a la feina més enllà d'un determinat estatus, perquè els principals llocs de poder estan ocupats pel sexe masculí. Norma explícita de gènere: la cura dels nens és una tasca que forma part del paper natural de la dona, per això la majoria de permisos laborals són permisos maternals.

Ara bé, la idea de "bona vida" no és monolítica, sinó plural, atesa l'heterogeneïtat de les dones dins del moviment feminista, i per tant, perquè doni cabuda a

la diversitat, cal construir-la col·lectivament a partir d'una pràctica de negociació de les propostes.

Ja hem comentat que el moviment feminista és un moviment polifònic que preveu diferents veus a l'hora de reivindicar què és la vida volguda i també a l'hora d'explicar quines són les causes principals que generen violència i malestar en la vida social. Això no exclou, però, la possibilitat de plantejar d'una manera general què s'entén per transformació social.

La teoria crítica i la pràctica subversiva

Els processos de transformació social impliquen diferents elements relacionats els uns amb els altres: el reconeixement i la presa de consciència dels nostres malestars, "saber que ens passa alguna cosa" (exemple: em sento buida); l'explicació i la comprensió de la seva producció social contingent –és a dir, no necessària–, "pensar per què ens passa" (exemple: és un sentiment que tenen moltes dones a causa del paper social que han ocupat), i la construcció social d'eines que ens permetin combatre aquesta situació de patiment crònic que prové d'una organització social desigualitària, i transformar-la en una altra situació que possibiliti un benestar i una felicitat relatius, "veure què podem fer per canviar el que ens passa" (exemple: buscar maneres per poder canviar aquest paper).

Els processos de transformació social que impliquen aquests tres elements necessiten dues eines bàsiques i una condició social, sense que hi hagi cap

ordre òptim en la seva aparició. Ens referim a la teoria o mirada crítica (primera eina), a la pràctica subversiva en relació amb les normes socials instituídes (segona eina) i al context social d'acompanyament com a condició social de possibilitat. Però, a més, hem d'apuntar una altra dimensió inherent als processos de transformació social, que és el fet que són processos que provoquen per ells mateixos un període de crisi i malestar –o conflicte subjectiu i social alhora– produït per la transició des d'una situació de patiment crònic –però emmascarada per la "normalització"– a una de benestar inestable o patiment raonable.

Així doncs, com a primera eina bàsica, la transformació social que propicia qualsevol moviment social, i el feminisme en particular, requereix la producció d'una mirada o teoria crítica –o relectura de la realitat– en tant que aquesta teoria crítica produeix efectes de transformació de la realitat. Així, sabem que cada cop que fem ús d'una teoria –crítica o no– per entendre la realitat, transformem aquesta realitat perquè la percebem i la construïm sota la perspectiva que ens proporciona aquesta teoria i, per tant, esdevé allò que la teoria crítica ens permet veure de nou. La teoria crítica implica reinterpretar la realitat a partir d'una nova mirada que desemmascari el malestar i els mecanismes mitjançant els quals es produeix.

Per exemple, els estudis de gènere han demostrat que la tendència "exagerada" de les dones a tenir cura del altres es pot interpretar com un comportament de

submissió. A més, hi podem afegir que la tendència de resposta en la persona de qui es té cura és aprofitar-se'n i exigir cada cop més i no pas la reciprocitat, com es diu habitualment, en la "normalitat instaurada": "M'estima perquè jo l'estimo". En aquest sentit, el moviment feminista ha donat lloc a un conjunt de teories feministes sobre la desigualtat social entre els sexes, que en elles mateixes tenen capacitat per transformar de manera parcial la desigualtat entre els homes i les dones.

Però reduir la qüestió de la transformació social a la teoria crítica és insuficient, ja que només fent teoria no es pot canviar ni el món ni la vida. Per això hem d'introduir una segona eina bàsica per a la transformació de la realitat. És l'acció o la pràctica subversiva en relació amb les normes socials instituïdes, que són les que generen la sensació de naturalitat en la majoria dels nostres comportaments. La pràctica subversiva pressuposa fer alguna cosa que no estava prevista per l'ordre social establert –o "normalitat"– amb la intenció d'ampliar-lo, estendre'l i diversificar-lo. Implica saltar-se, en un determinat moment, les normes socials imperants en una situació determinada per construir noves normes més adients o més justes. Per exemple, prioritzar la feina a la parella o a la maternitat. El fet de saltar-se les normes és el que produeix el "conflicte subjectiu".

En tercer lloc, el procés de transformació social requereix una condició social que el possibiliti. Sabem

que l'acció de saltar-se normes socials no està exempta d'alguna mena de reacció o càstig social, que pot anar des de la simple "mirada acusadora o menyspreant", passant per diferents formes d'exclusió, fins a arribar a la violència física (per exemple, la violència domèstica en moltes dones que s'intenten separar). Moltes vegades, estalviar-se aquests rebuigs socials és el que fa de motor perquè continuem mantenint les coses tal com són, encara que ens facin infeliços i ens semblin injustes. Així, perquè la transformació sigui factible i no es paralizzi per aquesta mena de pors, el que cal buscar són interlocutors i contextos que siguin capaços de reconèixer i entendre les accions de transgressió i que en lloc de castigar-les els donin suport. Aquests contextos són la seva condició social de possibilitat. En altres paraules, els processos de transformació social, malgrat ser propis de cada individu, sempre tenen una naturalesa social, col·lectiva i intersubjectiva. Necessitem els altres per poder canviar les coses com a éssers socials que som i els altres ens necessiten a nosaltres.

També hem dit que el procés de transformació social pressuposa alguna mena de crisi vital produïda pel desajustament, l'ambigüitat i la desorientació que provoca el malestar o el patiment durant la transició o la transformació, ja que es trenca l'equilibri social preexistent generat per l'ordre social dominant. Aquesta dimensió crítica –de malestar subjectiu– és el resultat d'haver trencat un equilibri social anterior

(mitjançant una pràctica subversiva) i, si es vol completar la transformació, ha d'anar acompanyada de l'elaboració d'una visió crítica de l'equilibri anterior.

Ahora, la mateixa teoria crítica possibilita la pràctica subversiva. És a dir, que totes dues dimensions es retroalimenten. Posarem dos exemples per il·lustrar-ho. En l'àmbit laboral, si les normes socials imperants en l'esfera pública dicten i marquen l'hàbit segons el qual es considera natural que el cap d'una empresa (com la majoria de llocs de poder o amb estatus) sigui gairebé sempre un home (el tant per cent d'empresàries dones en la nostra societat és ínfim), el fet que una dona arribi a executiva d'una empresa (pràctica de ruptura d'equilibri i de l'hàbit instaurat) representarà incerteses sobre la manera com han d'actuar en la nova situació tant la nova directora com la gent a la qual es dirigeix. Però amb el temps es pot crear un nou equilibri social més just en què el que compta en primer lloc ja no sigui el sexe sinó la vàlua i l'interès de la persona (a aquesta situació nova no s'hi arriba fàcilment, és un procés molt difícil, però aquí no entrarem en les dificultats).

Així, si la possibilitat d'aquest nou equilibri es fa real i l'experiència és positiva, en determinades però escasses situacions, es posa de manifest que la situació d'equilibri anterior no era tan normal com semblava, sinó que es pot començar a veure com una situació amb una dinàmica "segregacionista" pel fet que estava basada en l'exclusió sistemàtica en els llocs de poder de

la presència del col·lectiu de dones pel simple fet de ser dones i amb l'objectiu de mantenir la diferència de poder entre homes i dones.

Conseqüentment, aquesta exclusió de la dona en determinades posicions socials representa un altre tipus d'exclusió més important encara (que moltes vegades es manté malgrat que la dona s'incorpori a la situació de poder). Es tracta d'excloure del món empresarial totes les actituds, comportaments, emocions i valors "més humans" –que s'associen a la feminitat – perquè es consideren poc adients per a la direcció de l'empresa. Aquests són els valors instaurats pel neoliberalisme en conjunció amb el patriarcat.

Però aquesta segona exclusió també es pot transformar mitjançant pràctiques subversives, ja que tenim exemples d'empreses que treballen amb una altra mena de valors i els va força bé, perquè, d'altra banda, s'hi dona un context social propici amb inquietuds compartides. Aquesta mirada nova i crítica a l'hàbit instaurat –"que unes determinades posicions socials només puguin ser ocupades per un sexe, i per uns valors determinats"– és el que anomenem elaboració crítica envers l'equilibri anterior. No cal dir que perquè aquest procés sigui possible calen lleis contra la discriminació laboral, les quals hauran de guanyar-se mitjançant l'acció col·lectiva i la pressió social en l'àmbit públic.

El segon exemple el situarem en l'àmbit familiar. Podríem fer el mateix exercici d'interpretació crítica

buscant una situació en l'àmbit privat. Pensem per exemple en la situació en què "un pare s'ha de fer càrrec, o ha decidit fer-se càrrec, de la cura dels seus fills tot sol" sense l'ajut d'altres dones. Atès que la "normalitat" que s'ha construït al seu voltant és que no té les característiques psicològiques adients per fer-ho i sempre ha vist que ho feien les dones, no té cap pràctica ni model. ¿Haurà de crear recursos pràctics nous (pràctica subversiva) per fer-se càrrec de la situació? Si ho aconsegueix amb èxit i arriba a una experiència satisfactòria, posteriorment haurà d'elaborar críticament la percepció anterior d'ell mateix com a persona incapaç. "¿Com ha estat possible que amb el temps hagi aconseguit exercir aquest paper sense problemes i fins i tot gaudint-ne quan sempre havia pensat que la psicologia masculina era incapaç de fer-ho?". Potser allò que creia que era normal ha deixat de semblar-li, i aleshores es pot preguntar per què considerava normal la seva incapacitat per criar un fill; la resposta passarà necessàriament per la crítica social. Caldrà també certa flexibilitat en la reglamentació de l'horari laboral perquè el procés sigui possible. I la constricció de gènere també limita els homes.

És clar que perquè aquests processos siguin viables fins al final hi ha d'haver una xarxa social mínima de reconeixement i acceptació social –malgrat la transgressió– i una teoria crítica que li permeti d'entendre per què sentia com a "normal" o natural una cosa que no ho era.

En definitiva, la preocupació essencial en relació amb la qüestió de la transformació social i el feminisme és la recerca d'una nova organització o ordenació de la vida social, tant pública com subjectiva, que sigui capaç de reduir el malestar, el patiment i la violència fruit de la privació i l'exclusió social, produïdes per la fixació i la rigidesa de les dues identitats sexuals i justificades "científicament" a partir de les diferències anatòmiques, fisiològiques i genètiques entre els sexes.

Per tant, es tracta d'un patiment i una violència de naturalesa social, que es dirigeixen sobretot a les dones pel fet que ocupen els llocs de menys poder i que les constitueix com a "grup dominat i inferior" en l'estructura social estratificada i jeràrquica. Però es tracta, alhora —i aquest fet s'oculta més—, d'una violència exercida també sobre els homes, perquè la mera fixació i delimitació d'una identitat masculina exclou el baró de tot un conjunt de possibilitats en la vida social —les associades al que és femení—, de la mateixa manera que la fixació de la identitat femenina exclou les dones d'una sèrie de possibilitats en la vida social —les associades al que és masculí, que giren al voltant de la racionalitat, la força física, l'autonomia, la racionalitat—.

Per exemple, entre les limitacions que comporta per a un home investir-se de la identitat masculina, una de les més conegudes és la incapacitat de connectar amb les seves emocions i necessitats i les de l'altre, el

fet d'haver d'amagar contínuament la seva vulnerabilitat i la necessitat d'estar contínuament competint amb ell mateix per respondre a les expectatives socials de "duresa i autosuficiència", la qual cosa en el llenguatge comú s'expressa amb la frase "els nens no ploren".

En aquest sentit, també és coneguda la dada objectiva que "l'esperança de vida és més curta en els homes que en les dones", la qual cosa es pot interpretar com una prova contundent del maltractament que representa per a un home invertir-se exclusivament de la identitat de gènere masculí. D'altra banda, la mort precoç es pot interpretar com el preu que cal pagar per la tan preuada "autosuficiència" del baró. Per tant, els efectes negatius propiciats pel sistema també afecten de manera crítica els homes. Aquesta part del malestar produït per les relacions de gènere és potser la que més s'oculta en la nostra cultura, possiblement per prevenir que els homes no participin en el moviment feminista i continuïn pensant fal·laçment que ells no tenen res a guanyar en aquesta transformació de les relacions de gènere.

Perquè per molt que els homes puguin desplaçar aquesta violència cap al grup social que està per sota en termes de poder, que és el de les dones, no desapareix el maltractament que exerceix sobre ells la identitat de gènere masculí. Això passa perquè, al cap i a la fi, el maltractament dirigit cap als altres no deixa

de ser, alhora, un maltractament cap a ells mateixos, ja que hi ha vincles socials i afectius que uneixen els maltractadors amb les persones maltractades (un exemple és l'autoagressió que s'exerceixen molts homes després d'haver agredit físicament la seva dona).

En síntesi, doncs, perquè les identitats sexuals o de gènere fixades deixin de tenir aquests efectes d'exclusió i de violència social en les relacions entre els sexes i dins de cada grup sexual no n'hi ha prou d'elaborar teoria crítica, sinó que també cal introduir pràctiques subversives en relació amb les normes socials instituïdes tant en l'àmbit col·lectiu com personal. Però cal anar en compte sobretot amb l'ús que es fa de la teoria crítica com a eina per a la transformació. Atès que vivim en la societat de la informació i del coneixement, la teoria crítica corre dos perills: convertir-se en un "valor d'intercanvi instrumental", o convertir-se en "dogma o ortodòxia". En qualsevol d'aquests casos la teoria crítica en lloc de permetre la solidaritat, la lluita col·lectiva i la transformació, la pot fer del tot impossible.

Butler –amb els seus treballs– ens vol prevenir del perill que la teoria crítica es converteixi en dogma. L'autora assenyala que en diferents moments aquest fet ha provocat, per exemple, que diferents col·lectius reivindicatius propers hagin entrat en guerra i no s'hagin pogut entendre, o que els diferents col·lectius feministes s'hagin enfrontat cruament, o que moltes

dones feministes hagin estat incapaces de dialogar amb homes propers al feminisme.

La crida d'atenció que fa Butler en relació amb aquest tema ens serveix per introduir un darrer element de reflexió pel que fa a la complexitat i als efectes perversos dels intents de transformació social. Com assenyala Butler, "la teoria" o el coneixement, encara que siguin crítics, no són suficients per a la vinculació i la solidaritat amb l'altre, perquè el que és "racional" no és el fonament de la connexió amb el patiment de les altres persones.

Per contra, en moments de canvi, de desorientació, l'actitud oberta de no-saber i la contenció de l'angoixa i les emocions d'inseguretat que comporta aquesta actitud, per la pèrdua del privilegi i la posició d'autoritat que genera el saber, esdevenen la base subversiva o la condició de possibilitat per transformar el que és social en profunditat (ja que vivim en la societat de la informació i el coneixement). Proposa el no-saber com a base subversiva, per transformar unes relacions basades en la dominació en unes relacions fonamentades en una trobada ètica amb l'altre, en què l'altre passa de ser un objecte a un subjecte i en què la transformació és mútua.

Aquesta idea del no-saber o de suspendre el que sabem és en moltes ocasions, segons aquesta autora, el principi actiu de la transformació social

EL FEMINISME COM A TEORIA

L'impacte en les ciències socials

La voluntat transformadora de la realitat que caracteritza el moviment feminista l'ha conduït no solament a plantejar reivindicacions i accions, sinó que també ha generat la necessitat de fer anàlisis teòriques sobre la manera en què les societats originen i reproduïxen els factors que generen els problemes i els malestars mitjançant les relacions entre els sexes. Són problemes que el moviment es proposa eliminar o neutralitzar. Així, doncs, l'elaboració de teoria social, a part de la producció d'ideologia i de les propostes programàtiques, també ha estat una tasca central de molts moviments socials, entre aquests del feminista.

Una de les primeres teories socials que elabora el moviment feminista modern –el feminisme de la primera onada– és la teoria del patriarcat per referir-se a la forma d'organització social que origina i reproduïx la subordinació de les dones. Constitueix l'intent més sistemàtic d'anàlisi sobre els factors que condicionen la situació de les dones. Aquesta teoria va tenir un impacte força important perquè en el seu moment va ser capaç d'aglutinar l'experiència històrica

acumulada de la lluita de les dones en general. Aquest fet va convertir el feminisme en l'hereu de totes les dones que al llarg de la història havien rebutjat el paper domèstic i de cura dels altres que se'ls havia assignat. Entre aquestes dones destacarem el paper de les que van aconseguir que se'ls obrissin les portes de l'educació. Així van poder introduir les reflexions i la teoria feminista en el si de l'acadèmia i fer una ampliació, reelaboració i difusió d'aquest saber crític.

La teorització feminista va tenir el suport d'algunes professionals i universitàries que van començar a fer seves aquestes teories i van treballar per aprofundir-les, sistematitzar-les i formalitzar-les en llenguatges acadèmics, amb l'objectiu de poder-les incloure en la formació i en els currículums acadèmics i difondre-les mitjançant les xarxes i publicacions acadèmiques. La teoria elaborada pel moviment feminista, doncs, va possibilitar que algunes de les poques dones que hi havia fet ciència elaboressin noves teories, ja no amb l'objectiu d'afirmar de manera "científica" i esbiaixada que la dona és un ésser inferior – com es feia històricament– sinó amb l'objectiu d'analitzar per què la societat creu que això és veritat i de quina manera es reproduïx aquesta "normalitat". D'altra banda, també va sorgir la pregunta sobre la naturalesa esbiaixada i sexista del coneixement científic, la qual cosa posava de manifest que les ciències han estat còmplices d'aquesta "normalització" de la desigualtat mitjançant la reconstrucció

continuada de "la dona com a ésser mancat".

Així, els coneixements elaborats des dels moviments feministes van servir per iniciar una tasca de "correcció" del sexisme o crítica de les teories científiques elaborades per les diferents ciències socials (psicologia, sociologia, economia) i naturals (biologia, medicina), les quals, marcades pel biaix cultural patriarcal, reproduïen aquesta inferioritat de la dona i, en conseqüència, legitimaven indirectament que la maltractessin.

El biaix patriarcal de la medicina

En un congrés de medicina sobre la "revolució genòmica" que va tenir lloc fa poc a Honolulu (Àsia), una de les qüestions que va suscitar més interès entre les ponències va ser la següent: "Els papers no tradicionals poden augmentar el risc de malaltia coronària i mort." Aquesta sentència "científica", juntament amb notícies de premsa de l'estil "els marits que treballen a casa i les dones executives posen en risc la seva salut" darrerament són més freqüents i busquen un retorn cap als papers sexuals tradicionals. Per això, es pot dir que en moltes ocasions tant la ciència com els principals mitjans de comunicació tenen una mirada sexista o patriarcal de la realitat.

D'aquesta manera, es van iniciar una sèrie d'interaccions i influències des del feminisme cap a la ciència –sobretot les ciències socials i humanes– que van possibilitar una important producció i sistematització de teories sobre la desigualtat sexual. Es va començar a dissoldre, així, la separació radical

moderna entre ciència i política. D'altra banda, en l'àmbit de les ciències socials i humanes es va iniciar la construcció de teories compromeses amb els valors de justícia i igualtat entre els sexes en lloc de teories aparentment asèptiques, neutrals i objectives, però esbiaixades i reproductores de l'*statu quo* en la seva pràctica real.

D'aquestes interaccions en sorgeix una producció força important de teories crítiques feministes. La prova més palpable és que en algunes universitats europees i nord-americanes es consoliden els anomenats estudis de gènere (*gender studies*), que en la majoria d'ocasions constitueixen una especialitat i que en d'altres s'integren a l'ensenyament de les matèries tradicionals. Aquests estudis (encara que minoritaris) són la mostra clara d'aquesta nova línia d'investigacions oberta per la influència del moviment feminista, que ha rebut noms diversos com estudis de les dones, estudis de gènere, epistemologia feminista, estudis de ciència i gènere o estudis feministes.

Alhora, el conjunt de teories socials feministes elaborades en l'acadèmia exercirà influències i canvis en el mateix moviment feminista i en la seva manera de pensar. A partir d'aquest moment hi haurà una retroalimentació recíproca –no exempta de tensions– entre la teoria i la pràctica feminista, entre la teoria crítica i la pràctica subversiva.

Les teories emmarcades com a produccions feministes són bastant heterogènies, però tenen en

comú el compromís amb la lluita en contra de la desigualtat social, encara que actualment la teoria feminista s'articula amb altres teories crítiques contra altres tipus de desigualtats (de classe, ètnia, cultura, edat, orientació sexual). Aquest compromís amb la lluita contra la desigualtat, juntament amb l'especificitat del treball acadèmic feminista, ja que és dels pocs que introdueix l'àmbit de l'experiència i de la subjectivitat en l'elaboració de la teoria crítica contemporània, ha provocat que la teoria feminista revitalitzés molts dels debats actuals en els àmbits de la filosofia i la teoria política interessats en l'estudi del poder i de la dominació dels subjectes.

Les xarxes del saber

L'absència de la dona en la Història escrita i "valorada" –que no és la història en minúscules– i en la producció de coneixement científic ha tingut com a conseqüència que l'experiència del baró s'hagi convertit en el patró, el model i el mirall mitjançant els quals percebem la realitat i ens percebem nosaltres mateixos fins a deixar de banda la diversitat de l'experiència i la realitat de cadascú. Per aquest motiu, la dona s'ha convertit en "l'altre inexistent" sense existència particular, "l'altre mancat" de racionalitat, d'individualitat. Aquest fenomen és el que s'anomena androcentrisme.

Tota la producció de la teoria feminista –ja ho hem apuntat– està tenyida pel debat teòric del

feminisme de la igualtat contra el feminisme de la diferència, que té el seu punt àlgid en els anys vuitanta. És un debat que sorgeix de la difícil articulació entre els objectius dels partits polítics tradicionals i d'esquerres i els dels grups feministes i que pren força en les dificultats d'integració d'aquests objectius que pateixen les dones que practiquen una "doble militància" en grups feministes i en partits polítics tradicionals. Actualment el debat encara continua, tot i que el que és més habitual és intentar articular tots dos feminismes i pensar que la lluita del feminisme té com a objectiu bàsic tant la igualtat com la diferència o diversitat.

En conseqüència, abans d'entrar en l'especificitat de cada teoria hem de dibuixar les grans línies d'aquest debat. Els feminismes de la igualtat conceben el feminisme com un moviment il·lustrat pel fet que comparteixen amb la Il·lustració, segons Magda, "els supòsits de la universalitat de la raó, l'exigència d'igualtat, l'alliberació dels prejudicis i un horitzó d'emancipació".

Aquestes idees no parteixen del fet –ni preveuen– que hi ha una organització que produeix una diferència i relació jeràrquica específica de gènere, ja que assumeixen una concepció de l'ésser humà universal com a entitat autònoma i independent. Per això, la tasca d'aquests feminismes serà fer extensiu el projecte il·lustrat i la seva idea de subjecte autònom a les dones i criticar el caràcter androcèntric i parcial de la

lustració.

En canvi, els feminismes de la diferència parteixen de la idea que viure en un cos de dona comporta tot un conjunt de conseqüències en termes d'especificitat, que hi ha una diferència sexual femenina que té rellevància i que cal tenir en compte i estudiar les seves singularitats. Hi ha diferències entre les diverses teories d'aquest feminisme, pel que fa a considerar que aquesta diferència és essencial o socialment construïda, però que alhora és omnipresent i ineludible.

En la primera onada de feminisme el discurs se centra a fer prendre consciència a la dona de la seva situació d'opressió i a reivindicar una igualtat de drets amb l'home per transformar aquesta condició. El mecanisme de la teoria feminista és l'emancipació mitjançant l'obtenció dels mateixos drets legals que l'home. En aquesta època es desenvolupen la teoria feminista liberal, la socialista i la radical. Són teories que anomenarem feministes de la modernitat pel fet que comparteixen més o menys les grans filosofies de la modernitat (la idea de raó universal, de subjecte autònom i unitari i d'un pensament dicotòmic).

A partir de la segona onada de feminisme l'èmfasi en la igualtat es desplaça cap al feminisme de la diferència, atès que es comença a veure que el feminisme genera com a canvi una "masculinització de la dona", la qual cosa li provoca una doble pressió (no deixa la seva part femenina, però també hi incorpora la masculina) i pot conduir a empitjorar la seva situació

(per exemple, la "doble jornada").

En aquesta època, fins als anys vuitanta, el tema central continua sent la dicotomia moderna raó-emoció. Amb el feminisme de la diferència el que canvia és que un bon nombre de teories feministes es decanten per estudiar la singularitat de la dona i per valorar positivament aquesta diferència. És quan es comencen a fer estudis genealògics i històrics de les dones i a visibilitzar les seves vides i obres anònimes i transparents.

A partir del final dels anys vuitanta i durant els noranta, el feminisme articula una crítica teòrica més profunda. Ja no es tractarà únicament d'igualar la dona a l'home en oportunitats ni tampoc de remarcar-ne positivament la diferència, sinó de trencar amb la filosofia de la modernitat pels seus efectes implícits de dominació. I això és així perquè es considera que és una filosofia construïda sobre la base d'un pensament dicotòmic que se sosté per dissimetries com ara racional-emocional, instrumental-afectiu, públic-privat, impersonal-personal, general-particular, abstracte-concret, que identifiquen el primer dels seus termes –més valorat socialment– amb el que és masculí i el segon amb el que és femení. Són dissimetries que han colonitzat el sentit comú i han escindit l'experiència humana en dos móns mútuament excloents, que es corresponen a el món masculí i femení.

La teoria elaborada en aquesta època rep el nom

de teoria feminista com a dispositiu deconstructor, perquè pretén deconstruir l'arrel del pensament modern dicotòmic, que només ha estat capaç de maximitzar o minimitzar la diferència sexual, però en cap cas d'esborrar-la o de reconstruir-la en una pluralitat de diferències.

Per això, a continuació presentarem les diferents teories feministes, organitzades segons si reclamen l'emancipació des d'un sentit modern (augment d'oportunitats i llibertat d'elecció) o si deconstrueixen a fons la filosofia moderna i, en conseqüència, la idea de subjecte identitari universal travessat per una identitat sexual secundària, dicotòmica i transparent.

Per explicar i comprendre la transició de les teories feministes d'emancipació a les de deconstrucció, cal fer un pas intermedi. Es tracta de la crítica que es fa des del feminisme i la teoria social postestructuralista al paradigma científic de la modernitat. Per això, abans de parlar de les teories feministes deconstruccionistes cal esmentar els treballs sobre ciència i gènere. I, abans de parlar de ciència i gènere, per una qüestió també de coherència i didàctica, hem d'introduir la noció de gènere.

Mecanisme per a l'emancipació

A continuació exposarem les teories feministes que reclamen l'emancipació en un sentit modern: la teoria feminista liberal, la teoria feminista marxista i socialista i la teoria feminista radical.

La teoria feminista liberal

La teoria feminista liberal parteix de la idea que hi ha una única naturalesa humana asexualada. Qüestiona la idea que l'Estat liberal tingui unes característiques pretesament universals, perquè considera que en la pràctica el liberalisme funciona tenint com a model l'experiència masculina amb què confon la naturalesa humana. En aquest sentit, des del feminisme liberal es comparteix una idea universal de naturalesa segons la qual les persones són considerades, segons C. Castells, de la manera següent: "Agents racionals independents, no necessàriament connectades les unes amb les altres, i que aspiren a realitzar els valors de dignitat, autonomia i autorealització individual." En aquesta concepció de les persones la noció de subjecte autònom és central.

Atès que, segons el feminisme liberal, la causa de la desigualtat entre els sexes és una discriminació legal i jurídica injusta executada per l'Estat, per tal de corregir la desigualtat que produeix l'Estat liberal només cal reformar les lleis. En aquest sentit, és un corrent que s'inscriu en els feminismes de la igualtat.

Quan homes i dones comparteixin les mateixes responsabilitats en el món públic i privat s'aconseguirà la igualtat i l'emancipació de la dona. Així, la igualtat i la llibertat sorgiran de la igualtat legal, pel fet que es considera que condueix a l'actuació de l'individu com a ésser autònom.

La teoria feminista marxista i socialista

La teoria feminista marxista i socialista també s'inscriu en els feminismes de la igualtat i és un atac radical al pensament liberal en el sentit que vol recuperar la historicitat i la dimensió social tant del coneixement com de l'ésser humà. És un corrent que va tenir força en el continent europeu i que considera que l'opressió i la dominació de les dones és el producte de dos factors combinats: el capitalisme i el patriarcat.

Segons el feminisme socialista, per entendre la vida social i els problemes que genera cal plantejar-se en quin tipus de societat vivim. Des de la teoria social marxista es considera que la nostra societat és capitalista en la seva manera de produir els mitjans de vida i, des dels feminismes socialistes, s'hi afegeix que la nostra societat és patriarcal en la seva manera de produir la nostra vida.

La nostra societat és capitalista perquè el mode dominant de produir els nostres mitjans de vida dóna lloc a una divisió social entre els que controlen els mitjans de producció i els que no tenen cap altra cosa per sobreviure que no sigui el treball.

Els primers –o amos del capital– compren als segons –els treballadors– la seva única possessió, que és la força de treball, i els venen allò que prèviament han decidit que seran els mitjans de vida (cotxes en lloc de transport públic, certs tipus d'habitatge, certes

pantes per vestir, divertir-se, alimentar-se, intoxicar-se, certes concepcions de la salut). Aquests productes que estan a la venda no responen a les necessitats de la gent, sinó a les activitats que permeten maximitzar els beneficis. És a dir, que aquestes activitats dirigides pels amos efectius del capital generen les necessitats humanes i no a la inversa. La decisió de produir cotxes genera la seva necessitat i el fet de viatjar aïlladament, i la fabricació electrodomèstics d'ús familiar genera la necessitat que la feina domèstica es faci separatament a cada família, per exemple.

El capitalisme que dóna lloc a la divisió internacional del treball es va manifestar, en un temps, en forma d'esclavitud o de colonialisme, però avui s'expressa mitjançant l'imperialisme i el neoliberalisme. El que ha canviat és que els beneficis d'aquest ja no reverteixen d'una manera generalitzada en el que s'ha dit el Primer Món, sinó en una minoria d'aquest món: les grans empreses multinacionals.

La dona exclosa del "pacte social"

La majoria de dones no formen part de cap d'aquests dos grups (amos del capital o treballadors) perquè han estat confinades a l'àmbit privat i, per tant, no tenen ni capital ni un treball assalariat. En aquest sentit, depenen econòmicament de l'home amb qui viuen, que pot ser o "amo del capital" o "treballador".

D'altra banda, des del feminisme socialista s'afegeix la idea que la nostra societat també és

patriarcal perquè el mode dominant de producció de la nostra vida està controlat en darrera instància per la persona que rep el nom de pare o cap de família —generalment, un home adult—. La seva posició de poder prové de ser la persona que aporta la part més important dels ingressos monetaris a la família i, per tant, els mitjans que permeten posar la família en contacte amb la societat.

La unitat bàsica de la societat no és l'individu, sinó el patriarca, l'ésser humà posseïdor d'una família. Els que són posseïts són la mare o mestressa de casa i els fills. Així, només tenen estatus real d'individu els patriarques, que quan es fa el cens se'ls anomena persona principal de la casa.

El marxisme entén la ideologia com una "representació distorsionada de la realitat" que impregna la percepció i el coneixement d'aquesta, per la qual cosa aquest coneixement es considera el reflex del sistema de valors de la classe dominant que legitimarà les relacions de dominació entre els grups. Per aquesta raó, es reproduiran les relacions de dominació entre els dos sectors socials i després entre els dos sexes. Així, doncs, encara que qualsevol dona ocupi una posició de submissió, la dona casada amb el proletari estarà doblement sotmesa: pel patriarcat, d'una banda, i pel capitalista, de l'altra. Des d'aquesta teoria, no hi ha més perspectives de coneixement que la de la dona casada amb el proletari o amb el capitalista, amb l'emascament de la desigualtat de

classes que això representa.

El principal problema de la teoria marxista clàssica per a una teoria feminista és que considera que la condició desigual de les dones és una condició social de segon ordre: és a dir, que l'emancipació de la dona s'aconseguirà un cop es posi fi a la diferència de classes socials.

D'altra banda, en contraposició amb el feminisme liberal, la filosofia marxista té una concepció de l'ésser humà en íntima connexió amb els altres i amb la naturalesa. L'activitat essencial per a la transformació de la societat és la praxi i el coneixement és només un tipus de pràctica amb capacitat per transformar la realitat. Així, en el feminisme marxista i socialista, el concepte de subjecte és sociohistòric, produït per la praxi social dominant en cada societat.

Mitjançant la complicitat del capitalisme i el patriarcat sorgeix la idea de "família nuclear", amb què s'accentua la ideologia i la pràctica de la divisió sexual del treball que exilia la dona a l'àmbit privat perquè es dediqui a les tasques domèstiques i a la cura de la vida humana i que instal·la els homes en el centre de l'àmbit públic i els atribueix la funció de desenvolupar les tasques de producció dels mitjans per a la vida humana. Vegem un exemple que il·lustra aquest fet. La prova objectiva per identificar el patriarcat és la seva titularitat. Si examinem les estadístiques d'ocupació, els propietaris d'habitatges, els titulars de comptes corrents o els propietaris de turismes, ens trobarem

amb una amplíssima majoria d'homes adults, però en quedaran exclosos bona part de les dones, els joves i els vells. Així, es veu que els patriarques són els autèntics titulars dels drets.

El cas de la Shell

El significat de la família nuclear en el capitalisme està descrit en l'estudi d'Amil Ramdas sobre Curaçao. Ramdas descriu com l'empresa petrolera Shell va aconseguir en aquesta illa el que l'Església catòlica no havia aconseguit en més d'un segle: la instal·lació del model de família en una societat on abans prevalia la poligàmia, les famílies monoparentals i les relacions sexuals lliures. Gran part de la població de l'illa treballava per a la Shell i a aquesta li convenia donar feina a obrers casats, atès que aquests tenien un comportament més responsable. A més aquest sistema li permetia a la Shell pagar sous més baixos a les dones casades, sota el supòsit que el seu sou només era un complement del sou del marit.

Per promoure la família nuclear, la Shell només donava el dret a una casa pròpia als obrers casats. La previsió mèdica només s'oferia als familiars legals de l'empleat. Només els fills legals rebien materials escolars i beques. El fons de pensions es destinava només a la dona i als fills legals. Com a resultat, els naixements il·legals de Curaçao van baixar de més d'un 50 per cent el 1920 a menys d'un 25 per cent el 1952. Quan la companyia es va automatitzar i va acomiadar a la majoria dels obrers, la quantitat de fills il·legals va tornar a pujar al 35 per cent el 1967.

Com mostra l'exemple anterior, els ordres socials capitalista i patriarcal, actuen amb complicitat en la

modernitat, i sobretot durant l'època de la industrialització i la urbanització, per fixar clarament la divisió sexual del treball i alhora distribuir els sexes entre l'espai públic i privat. Segons aquesta distribució, al sexe masculí li pertoca la tasca de la producció dels mitjans de vida – "l'home és l'encarregat de guanyar el pa" – en l'espai públic i al sexe femení li pertoca la tasca de la producció i reproducció de la vida mateixa – "la dona com a mestressa de casa i cuidadora de la vida" – en l'espai domèstic o privat.

Aquesta distribució es considera una de les condicions bàsiques de l'opressió i la desigualtat de la dona. Els estudis d'Amorós sobre el significat de l'espai públic i privat donen compte d'una manera aguda de la manera com es produeix la dominació a partir d'aquesta distribució dels sexes entre el món privat i el públic.

Segons aquesta autora, l'espai públic és l'espai del reconeixement, dels graus de competència. Per contra, les activitats que es desenvolupen en l'espai privat estan condemnades a la invisibilitat. Les activitats femenines són les menys valorades, sigui quin sigui el seu contingut: són les que no es veuen ni són objecte d'apreciació pública. En l'espai públic es contrasten les activitats, però en el privat no hi ha manera de discernir diferents nivells de competència amb paràmetres objectivables. Diverses mestresses de casa excel·lents són igualment excel·lents perquè no hi ha manera d'objectivar-les.

Aquesta invisibilitat en l'espai privat es dona perquè no s'hi produeix el que s'anomena individualització, mentre que sí que té lloc en l'espai públic. Per això, l'espai públic és anomenat per Amorós "l'espai dels iguals o dels parells", perquè en aquest àmbit tots són individus, possibles subjectes de poder. Encara que no tinguin el poder en un moment determinat, tots són susceptibles d'obtenir-lo. En canvi, l'autora defineix l'espai privat com "l'espai de la indiscernibilitat" i l'anomena "espai de les idèntiques" perquè, com que la individuació no hi és possible, el que hi predomina és la indiferenciació: no hi ha res substantiu per repartir —ni poder, ni prestigi, ni reconeixement—, és un espai sense valor, no està reconegut.

Les dones s'han convertit en les representants de l'espai privat, mentre que els homes ho són de l'espai públic, i per això Amorós diu que les dones són ideològicament l'espai de les idèntiques i els homes l'espai dels iguals perquè en l'espai privat no hi ha res que tingui rellevància, mentre que en l'espai públic passa just al contrari.

Aquesta articulació dissimètrica és una de les que produeix socialment la condició d'opressió de la dona. Des del feminisme socialista es considera que l'emancipació de la dona no serà possible fins que el que és personal surti a la plaça pública i es redefineixi com una cosa d'interès general. (¿No és veritat que el fet que neixin nous nadons és una cosa d'interès

general i no particular de les dones? Doncs, aleshores, tots i totes hauríem de contribuir que això fos possible en unes bones condicions, sense que impliquin un "esclavatge de la dona" mitjançant una doble o triple jornada.)

La teoria feminista radical

La teoria feminista radical –també coneguda amb l'etiqueta de feminisme cultural– sosté que el patriarcat és la causa bàsica de l'opressió de les dones i entén el patriarcat com un fenomen històric de control de les dones per part dels homes. Aquesta teoria, a diferència de les dues anteriors, està clarament ubicada en els plantejaments dels feminismes de la diferència pel que fa a la conceptualització del subjecte-dona i a l'èmfasi i la maximització de la diferència entre els sexes biològics en la pràctica. Malgrat que hi ha una heterogeneïtat i pluralitat de plantejaments en aquest feminisme, es pot dir que tots coincideixen a considerar que la biologia i la capacitat reproductora de la dona són la base de la seva subjecció al patriarcat. De manera alterna, per a alguns enfocaments d'aquest feminisme, aquesta dimensió de la biologia és percebuda com a solució o com a problema per a l'emancipació de la dona.

Aquesta teoria apareix com a reacció contrària a la raó científica considerada com l'única font de coneixement. Reivindica el paper de les emocions, els sentiments i el cos com a bases per a la producció d'un

coneixement de la realitat diferent de l'instituit. Les dones, per tant, tenen el valor afegit de ser capaces de produir un coneixement diferent de la realitat.

En aquest sentit, és la primera teoria que admet una perspectiva de coneixement particular de la dona. És a dir, que "l'experiència de la dona" es considera una font genuïna de coneixement crític. Des del feminisme radical es considera que hi ha unes facultats humanes que estan més ben desenvolupades en les dones –no és clar si per natura o per cultura– com són la intuïció, la sensibilitat, les quals possibiliten un coneixement millor.

Aquest feminisme considera que, per aconseguir l'emancipació, les solucions passen per una mena de reconstrucció radical de la sexualitat per tal de recuperar-ne el control. Així, per a aquest feminisme, la transformació de l'espai privat és molt important i té força potencial en la vida de la gent (maternitat, sexualitat, afectivitat) com a contraposició als altres dos corrents del feminisme, explicats anteriorment, que, per aconseguir l'emancipació, posaven al centre d'atenció la transformació de l'àmbit públic (canviar lleis o eliminar la diferència de classes socials).

L'impacte del feminisme de la diferència en els feminismes actuals és força important: ha pressionat perquè les reflexions polítiques actuals incloguin com a temes d'interès general els que s'havien deixat de banda perquè pertanyien a l'àmbit privat i s'associaven a la dona, com ara la família, la reproducció, la

sexualitat i l'afectivitat.

No podem donar compte de la gran heterogeneïtat i diversitat d'idees que engloba el magma del feminisme radical, però n'apuntarem alguns subcorrents. Un dels desenvolupaments importants se situa a França, amb noms d'autores com Irigaray, Cixous, Kristeva i Leclerc. Un altre són els treballs del "Grup de dones de la llibreria de Milà" a Itàlia amb noms com Muraro, Cigarini, Zamboni i Accati. D'altra banda, hi ha un subcorrent en les anomenades feministes culturals, que han creat una forta subcultura de caràcter "separatista" envers els homes a Anglaterra, França, Alemanya, Holanda i Estats Units, mitjançant llibreries, grups de teatre, cafès, galeries, centres de vacances i comunitats particulars. Hi figuren noms d'autores com Daly, Wittig, Rich i Griffin, o les ecofeministes amb D'Eaubonne al capdavant.

Actualment a Barcelona hi ha un corrent de pensament feminista que ha heretat alguns pressupòsits del "Grup de dones de la llibreria de Milà" en el feminisme de la diferència (podeu conèixer el seu pensament directament en la revista *Duoda*). A grans trets, es pot dir que els seus treballs tenen com a objectiu general construir un "nou simbòlic per a la dona" mitjançant les relacions entre dones i partint de conceptes innovadors com "el simbòlic de la mare" o la idea "d'autoritat femenina" contra la de poder. Una de les autores representatives és Rivera, que ha

publicat diferents treballs. Les crítiques que s'han fet a aquest corrent al·ludeixen a un cert separatisme elitista, manca de diàleg o articulació amb altres corrents i també el fet de potenciar una identitat "narcicista" per a la dona, mancada d'autocrítica.

Per acabar, les crítiques que s'han fet al feminisme radical en general al·ludeixen a la reproducció d'un determinisme biològic que finalment acaben per naturalitzar la diferència sexual i reproduir el pensament dicotòmic de la modernitat, encara que emfasitzin el pol de la diferència. L'heterogeneïtat d'aquestes teories fa que aquesta crítica afecti uns plantejaments més que altres.

Gènere sexual enfront de sexe

El concepte de gènere sorgeix en el camp de la medicina quan, l'any 1965, Stoller estableix la diferenciació entre sexe i gènere basant-se en les seves investigacions en nens i nenes que, a causa de problemes anatòmics congènits (ambigüïtat en els caràcters sexuals primaris), havien estat educats en un sexe que no es corresponia anatòmicament amb el seu.

Aquest autor s'adona que quan arribava el moment en què l'anatomia es definia més clarament cap a un sexe concret al cap d'uns anys després d'haver nascut, l'educació rebuda fins aleshores era més determinant que no pas la biologia. Per exemple, quan demana als pares corregir l'educació d'aquests nens i

nenes per fer-la coherent amb el sexe anatòmic que es desenvolupa, obté el seu rebuig; els pares no en volen saber res perquè canviar la percepció els genera un conflicte massa gran. En aquest sentit, el mateix autor proposa el concepte de gènere per mostrar la força de l'educació social i familiar rebuda com a nen o com a nena per a la identitat sexual enfront de l'anatomia biològica.

Així, podem parlar de manera àmplia dels estudis de gènere per referir-nos al segment que s'ha ocupat d'estudiar les conseqüències socials i familiars de ser home o dona. I podem parlar de gènere com la categoria que es refereix a l'estudi de les significacions atribuïdes socialment i culturalment al fet de ser home o dona. L'emergència del concepte de gènere i dels estudis de gènere va permetre subratllar les qualitats fonamentalment socials de la diferència sexual en detriment de la qualitats biològiques.

Ja els anys noranta Scott assenyala, però, que la categoria de gènere és més complexa que altres categories que també pretenen explicar el funcionament de les desigualtats, com per exemple, la categoria de classe social. Scott critica el fet que el gènere s'ha fet servir, sobretot, com a descriptor de la identitat social i cultural dels homes i les dones.

L'objectiu del concepte de gènere era eliminar el biologicisme implícit en el concepte de sexe i substituir-lo per un concepte sociològic que fes referència als aspectes socials i culturals en la

construcció de la identitat sexual i les funcions socials associades al sexe. Això no obstant, en moltes ocasions la distinció entre sexe i gènere no ha funcionat de la manera que s'esperava perquè, en lloc de construir una teoria sobre el gènere, aquest concepte s'ha utilitzat de manera intercanviable amb el de sexe i ha reproduït la mateixa dissimetria. Per això, s'ha destacat que hi ha hagut un abús i una confusió entorn del concepte de gènere que no ha ajudat a l'objectiu de la transformació social de les relacions entre els sexes.

En suposar només l'existència de dos gèneres, el masculí i el femení, se'ls dicotomitza de la mateixa manera que els sexes (home, dona), amb la qual cosa no queda clar on acaba la biologia i on comença la cultura, i s'acaba reproduint el biologisme que inicialment es criticava.

A partir d'aquestes revisions de l'ús del concepte de gènere, Scott planteja que la categoria de gènere ha de ser una categoria d'anàlisi de les relacions socials entre els sexes i no una categoria merament descriptiva. En parlar del gènere com a categoria d'anàlisi, aquesta autora es refereix a dues parts interrelacionades que separa per a l'exposició didàctica.

Primer, el gènere com un element constitutiu de les relacions socials basades en les diferències que distingeixen els sexes. En aquest cas es refereix al fet que per comprendre com actua el gènere i com se'l pot

transformar cal considerar tant els subjectes individuals com l'organització social i esbrinar-ne la relació. En aquests sentit, el gènere implica quatre elements interrelacionats. En primer lloc, hi ha els símbols (culturalment disponibles, que evocuen representacions múltiples i sovint contradictòries), i en segon lloc, els conceptes normatius (que manifesten les interpretacions dels significats dels símbols) que limiten i contenen les seves possibilitats metafòriques i que s'expressen en doctrines religioses, educatives, científiques, legals, i polítiques, en què s'afirmen categòricament i unívocament els significats d'home i dona, masculí i femení.

La seva posició dominant emergeix sobre el rebuig o la repressió de possibilitats alternatives, a partir de nocions polítiques referents a les institucions i les organitzacions socials, que són el tercer element, "la qual cosa implica no restringir el gènere a la família, sinó tenir en compte la seva presència en el mercat de treball, l'educació i la política". I finalment, el quart element, la identitat subjectiva "que comporta investigar les maneres en què es construeixen essencialment les identitats genèriques i relacionar-les amb activitats, organitzacions socials i representacions culturals històricament específiques". Així, el gènere es construeix mitjançant aquests quatre elements i els constitueix a la vegada. Cap d'aquests quatre elements no actua sense els altres.

En segon lloc, el gènere és una manera primària de

significar relacions de poder. És a dir, representa una manera persistent i recurrent de facilitar la significació del poder en les tradicions occidental, judeocristiana i islàmica. Això implica que la diferència sexual és una forma primària de significació de poder en aquestes societats.

Però recentment Butler ha fet un pas més enllà en relació amb el concepte de gènere i ha plantejat que aquesta distinció entre sexe i gènere és problemàtica i que el que creiem que era sexe també és gènere. Així, a partir d'aquest moment el sexe (el que està associat a la biologia de la dona, per exemple, l'experiència de l'instint maternal, la seva orientació a la cura dels altres, la seva subjectivitat emocional, el seu cos sexual, el tipus de vincle tan estret que tendeix a establir amb els fills o la seva limitada força física) es considera constituït socialment a partir de la interacció, l'organització i la divisió institucional de la vida social en papers diferenciats, el sistema de significats culturals dominants i la trajectòria històrica de les dones a través del temps i la història. Cal anar en compte, però, perquè el fet que la identitat sexual sigui construïda no vol dir en absolut que no sigui molt resistent ni que la seva transformació sigui fàcil.

La identitat de gènere serà doncs la forma que socialment conferim a l'anatomia, la manera en què socialment signifiquem el sexe biològic. La idea és que no hi ha un cos sexual com l'entenem avui dia sense que abans hi hagi un gènere social, és a dir, primer hi

ha el gènere i després el cos sexual.

Les relacions entre el gènere i la ciència

El compromís de la teoria feminista amb els valors d'igualtat i també de moltes altres teories socials crítiques desafien la idea tradicional i moderna de ciència en majúscules com a neutral, objectiva i asèptica. En les darreres dècades hi ha hagut un debat molt important entorn de la idea que la ciència és una pràctica humana més i que, com a tal, no pot ser neutral, ja que el coneixement sempre s'elabora des d'una posició subjectiva. Aquests canvis en la definició de ciència de les darreres dècades han dut bastants científics a plantejar-se la pertinència que els coneixements científics obtinguts es discuteixin en fòrums en comptes de ser objecte de veneració com si es tractés de veritats absolutes que no es poden qüestionar.

En l'origen d'aquest qüestionament de la idea moderna de ciència han tingut un paper molt important algunes anàlisis feministes (de diferents disciplines com l'antropologia, la història, la sociologia, la biologia, la primatologia, la filosofia, l'estètica, la física) que han reflexionat i s'han plantejat preguntes com les següents: com es construeix el coneixement científic? Quin paper hi té el subjecte, el sexe o gènere de l'investigador? Quina influència hi té l'ordre social que impera en la cultura que s'investiga? En resposta a aquestes qüestions els estudis han destacat el biaix de

gènere inherent al desenvolupament de la investigació de cada disciplina, a partir de mostrar la dimensió social i subjectiva de la ciència i de qüestionar la separació entre subjecte i objecte de coneixement defensada pel mètode científic clàssic.

Els estudis de Harding, Fox Keller, Haraway o Bleier han mostrat que la ciència moderna ha exclòs sistemàticament que les dones puguin ser coneixedores o agents de coneixement a causa de la seva identitat de gènere (mancada de racionalitat). S'ha desemmascarat que la veu de la ciència és masculina i que la història està escrita des del punt de vista dels homes, i que generalment s'assumeix que el subjecte de coneixement sempre és un baró blanc, de classe social mitjana o alta i que viu en les societats capitalistes avançades. Aquesta mirada des de la perspectiva de l'home blanc occidental produeix un tipus de pensament i coneixement intolerant amb les diferències, que acaba convertint en desigualtats socials. En el cas de la dona l'exemple és que la seva diferència respecte a l'home està profundament connotada de mancança (d'autonomia, racionalitat, etc.).

Aquest punt de vista parcial i masculí del coneixement produït per la ciència moderna, emmascarat i disfressat d'objectivitat amb la finalitat d'aconseguir credibilitat i poder, és el que es coneix amb el nom d'androcentrisme. La noció d'androcentrisme es refereix al biaix "patriarcal" que

recull el mètode de producció i els continguts del coneixement científic. El biaix androcèntric produeix principalment dos tipus de distorsions en les ciències humanes: l'absència de dades i teories que facin referència a les dones, la qual cosa les converteix en científicament "invisibles"; i en els casos en què sí que hi ha dades específiques i estudis, una interpretació basada en els estereotips i els prejudicis corresponents a la ideologia patriarcal. Es veu que el mateix llenguatge i els conceptes que s'utilitzaven ja tenen una connotació sexista. La revisió feminista ha de començar, doncs, des de la base mateixa de la construcció del coneixement científic.

Les femelles dels primats

Una crítica feminista al coneixement científic esbiaixat es produeix, per exemple en primatologia, en observar amb deteniment la conducta de les femelles dels primats. S'ha vist que la idea que les femelles són passives i pudoroses i els mascles actius i promiscus és una projecció dels investigadors que els observen. De fet, en la majoria de ciències de la salut (medicina, psicologia), la dona és estudiada bàsicament com a subjecte reproductor o dedicat exclusivament a la cura dels altres, la qual cosa implica que les seves necessitats com a persona són ignorades.

Aquest biaix androcèntric en la producció del coneixement és un reflex de l'organització patriarcal de la societat. En definitiva, els estudis de ciència i gènere han plantejat una pregunta fonamental al saber

instituit, que cal tenir present en tot moment: qui parla en aquesta teoria? En quines condicions econòmiques i polítiques formula aquest discurs? Per a qui i com aquest coneixement circula i és utilitzat en el marc de les relacions asimètriques de poder?

Un dispositiu de deconstrucció

Els estudis de ciència i gènere també han propiciat una sèrie de crítiques al feminisme com a teoria moderna de l'emancipació. La raó bàsica és que les crítiques al coneixement científic qüestionen la mateixa idea de subjecte universal, coherent, unitari i transparent i, en conseqüència, posen en dubte la idea de diferència sexual i, per tant, de la dona com a subjecte universal de la lluita feminista. En canvi, la diferència sexual i la identitat de gènere es consideren entitats complexes, múltiples, no transparents i fragmentades. Per això aquestes teories s'anomenen teories explicatives postestructuralistes de la desigualtat social, perquè el que persegueixen és la deconstrucció de la dicotomia i la deconstrucció de la masculinitat-feminitat com a identitats sexuals. L'objectiu ja no és dissoldre la diferència sexual ni reclamar-la, com en els feminismes de la igualtat o de la diferència respectivament, sinó multiplicar les possibilitats de l'existència i dels estils de vida de cada sexe. En resum, les diferents teories feministes que hem explorat, més que ser antagoniques entre si, es tendeixen a considerar diferents recursos que cal tenir

en compte per a la transformació de la vida social segons el problema localitzat en què es treballi.

Teories postestructuralistes de la desigualtat

El moviment feminista és un dels moviments que més s'ha pensat ell mateix; el seu mètode ha estat el desenvolupament de l'epistemologia feminista (Harding, Code, Haraway) que implica produir coneixement científic centrant-se en la reapropiació del cos i les experiències de les dones per qüestionar el que està institucionalment reprimat. És per això que "el paradigma de la política emancipatòria" que regeix la modernitat ha donat lloc a un "nou paradigma postestructuralista" que, en comptes de centrar-se en una idea de la llibertat dirigida a l'augment de les eleccions i les oportunitats, s'ocupa d'una llibertat que permet la construcció de noves alternatives o estils de vida plurals i heterogenis, diferents als instituïts. Dins d'aquest model, l'ètica com a diàleg i trobada amb "l'altre", l'altre construït com a diferent en la modernitat, ocupa un lloc important enfront de la política tradicional que es bàsicament persegueix l'augment de recursos socials i de poder.

Actualment, les teories feministes postestructuralistes estan configurades per un mosaic de reflexions i debats oberts que romanen en tensió. Seguint les directrius de Bonder, exposarem les tensions que hi ha a l'interior de la teoria feminista contemporània i les orientarem cap a la deconstrucció

de la idea moderna d'una identitat universal, ja que és el seu objectiu principal.

Les teories feministes postestructuralistes parteixen de la crítica que la teoria feminista com a teoria de l'emancipació constituïa un "gran relat" en el sentit modern, totalitzador i omnicomprensiu, que el feia sord a l'heterogeneïtat interna i a la fragmentació del moviment i de les dones i, per tant, procliu al dogmatisme. En aquest sentit, s'han estudiat les interrelacions i les aliances del pensament feminista per a l'emancipació amb els grans relats instituïts de la modernitat (funcionalisme, marxisme, etc.) i els seus efectes contraproductius per a la transformació de la desigualtat entre els sexes. Així, en els treballs feministes contemporanis tenen més importància les qüestions que exposen a continuació.

Primer, la crítica al binarisme sexe-gènere, que va servir per diferenciar el que és natural (espai buit i mort disposat a ser penetrat pel que és cultural) del que és cultural. Butler entén que aquest binarisme és l'expressió d'un imaginari masculí que s'ha convertit en discurs científic. La seva funció és reguladora i productora dels cossos dels homes i de les dones com a diferents i complementaris. Es tracta d'una lògica binària, la funció principal de la qual és construir jerarquies i desigualtat.

Segon, el plantejament que només hi ha dos gèneres, el masculí i el femení, com a categories inamovibles i universals, excloents l'una de l'altra; un

plantejament que desconeix que els processos de subjectivació són intergenèrics i no intragenèrics.

En tercer lloc, l'essencialisme i el substancialisme cap als quals s'han desplaçat les teories feministes en construir el gènere femení molts cops com a deshistoritzat. Amb aquest procés, s'exclou l'heterogeneïtat de les dones dins la categoria dona, i la diversitat que hi ha dins de cadascuna d'elles.

Quart, el rebuig de la concepció "victimista" de la dona, que situava el poder com a totalment fora d'aquesta. Diferents estudis, en contraposició amb aquesta idea, han recuperat i revalorat les tasques de la dona i la seva capacitat –poder– de transformar el que està instituït.

Cinquè, la problematització de la visió teleològica que es desprèn de les primeres anàlisis de l'opressió. En aquest sentit, es vol mostrar l'obertura als desplaçaments de sentit del gènere i les possibilitats d'agenciament i de transformació dels mandats de gènere davant les seves explicacions socials més deterministes.

Sisè, el gir progressiu cap a l'ús del gènere com a categoria d'anàlisi i no com a categoria descriptiva de papers i identitats. Els estudis de feministes negres, llatines o pertanyents a altres grups minoritaris han mostrat l'heterogeneïtat interna de la categoria dona i la necessitat d'entendre com s'articula aquesta categoria en els diferents contextos (amb diversitat d'ètnia, classe, edat, orientació sexual). L'anomenat feminisme

postcolonial, que postula G. Spivak, entre d'altres, té un paper important en aquesta reflexió. Des d'aquesta perspectiva, s'entén el procés de subjectivació com una trama de posicions de subjecte inscrites en relacions de força en un joc permanent de complicitats i resistències.

I setè, la crítica a la idea que hi ha un subjecte o una identitat personal anterior al gènere. S'assumeix que el procés de "generització sexual" és fundador del mateix procés de subjectivació.

Tots aquests debats han conduït en els darrers anys a entendre que la subjectivitat es construeix mitjançant un conjunt de relacions a partir de condicions materials i simbòliques mitjançades pel llenguatge, la qual cosa implica acceptar que tota relació social, inclosa la de gènere, classe o raça, comporta un component imaginari.

Tots aquests recorreguts ens porten cap a una noció de subjectivitat més fluida, més "permeable" a l'escolta de les diverses veus tant del passat com actuals, amb menys por envers el desconegut i la transició permanent. Mouffe i Braidoti, mitjançant els conceptes d'"identitats nòmades" o "subjectes nòmades", apunten aspectes d'aquesta nova subjectivitat.

I ja per acabar, cal assenyalar que aquesta nova subjectivitat implica assumir com a responsabilitat política l'hàbit del distanciament de la cadena de significats cristal·litzats, incloent-hi els que construïm

des de la mateixa pràctica feminista. I, finalment dins del feminisme postestructuralista, hi ha l'afirmació d'una ètica de l'esperança com a condició indispensable per a les relacions intersubjectives sustentades en la solidaritat i en la interacció de la diversitat i la unitat.

L'agenda contemporània

L'agenda feminista contemporània és plena de temes pendents per treballar col·lectivament, tant des de l'elaboració de teoria crítica com des de l'exercici de pràctiques subversives. En el requadre enunciem en una llista alguns dels temes principals perquè puguin ser reconeguts en la vida quotidiana.

Aquesta llista –sintètica– de coses pendents que cal pensar i fer col·lectivament per reduir el malestar del món dona compte per ella mateixa de la rellevància, pertinença i necessitat que té la societat de comptar amb un moviment social com el feminisme o els feminismes.

Els deu reptes pendents

1. La crisi de la masculinitat que s'apunta a partir del canvi de paper de les dones i la reorganització del treball assalariat i estable, associat als homes.
2. "L'assignatura pendent" o immersió dels homes en les tasques domèstiques com a correspondència amb la introducció de la dona en l'àmbit laboral i públic.
3. La violència de gènere.
4. La crisi de la família patriarcal i l'emergència de nous tipus de famílies (mares solteres, entre altres).
5. La transformació de la qüestió de la maternitat (renúncia, noves tecnologies de reproducció, adopció).
6. La necessària construcció social d'una paternitat afectiva.
7. El creixent malestar en relació amb l'assetjament sexual i laboral-moral.
8. La "doble moral" que hi ha envers la prostitució.
9. Els nous problemes associats a la immigració de dones de països més "pobres" (prostitució, tràfic, esclavatge).
10. La relació dels feminismes amb els moviments d'alliberament de gais i lesbianes, o amb els moviments dels transsexuals, perquè qüestionen les identitats de gènere i l'heterosexualitat obligatòria, i també amb la resta de moviments que lluiten en contra d'altres desigualtats.

Bibliografía

- **Amorós, C.** (1994). *Feminismo: Igualdad y diferencia*. Méxic: UNAM.
- **Barral, M.J.** (1999). *Interconexiones entre ciencia y género*. Barcelona: Icaria.
- **Birulés, J.** (1995). *El género de la memoria*. Pamplona: editorial Pamiela.
- **Bonder, G.** (2000). *Género y subjetividad: avatares de una relación no evidente*. <http://rehue.csociales.uchile.cl/genero/mazorka/debate/gbonder.htm>.
- **Braidoti, R.** (1994). *Sujetos Nómadas*. Barcelona: Paidós, 2000.
- **Burín, M.; Bleichmar, M.D.** (comp.) (1996). *Género, Psicoanálisis y Subjetividad*. Barcelona: Paidós.
- **Butler, J.** (1990). *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Barcelona: Paidós, 2001.
- **Butler, J.** (2001). "La cuestión de la transformación social". A: J. Beck; J. Butler; L. Puigvert. *Mujeres y transformaciones sociales* (pàg. 7-30). Barcelona: Ed. El Roure.
- **Haraway, D.** (1991). *Ciencia, cyborgs y mujeres. La*

reinención de la naturaleza. Madrid: Cátedra.

- **Harding, S.** (1996). *Ciencia y feminismo*. Madrid: Morata.
- **Laraña, E.; Gusfield, J.** (1994). *Los nuevos movimientos sociales. De la ideología a la identidad*. Madrid: CIS.
- **Melucci, A.** (1994). *Qué hay de nuevo en los "nuevos movimientos sociales"?* Madrid: CIS.
- **Moreno, A.** (1986). *El arquetipo viril protagonista de la historia. Ejercicios de lectura no androcéntrica*. Barcelona: La Sal.
- **Pujal, M.** (1991). *Poder, saber, naturaleza: la triangulación "masculina" de la mujer y su desconstrucción*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.